

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Ken Ruml

**Vývoj bělorusko-ruské integrace po roce
1996**

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: **Ken Ruml**

Vedoucí práce: **PhDr. Bohdan Zilynskyj**

Oponent práce: **Mgr. Karel Svoboda**

Datum obhajoby: **2009**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

RUML, Ken. *Vývoj bělorusko-ruské integrace po roce 1996*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2009. 47 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Bohdan Zilynskyj.

Anotace

Tato bakalářská práce pojednává o proměnách vztahu Běloruska a Ruska, a to hlavně mezi lety 1996 až 2003. Poukazuje na skutečnost, že integrační proces byl zahájen z iniciativy běloruské strany, konkrétně prezidenta Aleksandra Lukašenka, úřadujícího od roku 1994. Cílem práce je zodpovědět otázku, proč integrace okolo roku 2003 uvázla na mrtvém bodě. Autor vychází z předpokladu, že se Lukašenka snažil integrace využít k proniknutí do vysoké ruské politiky a zároveň argumentuje, že běloruský prezident není bezmezně proruský, nýbrž prosovětský. Celý integrační proces charakterizuje snaha obnovit staré soustátí, tj. společný stát připomínající někdejší Sovětský svaz. Běloruský sovětský patriotismus Aleksandra Lukašenka zabránil hospodářské transformaci Běloruska, pomohl do značné míry udržet v Bělorusku podmínky, které v zemi existovaly do rozpadu SSSR, a znemožnil tak ekonomickou integraci obou zemí. Integrace by na mrtvém bodě pravděpodobně neuvázla, kdyby v Rusku také zvítězila nostalgie po sovětských časech a došlo k obdobnému zavržení hospodářských reforem. V práci je proto věnována část prostoru Lukašenkovým cestám do ruských gubernií v letech 1997 až 2000, během kterých běloruský prezident získal podporu ruských komunistů, jejichž hlavním nepřítelem byl kapitalismus. Spolu s nimi mohl svého cíle, tj. obnovy SSSR v jeho co možná největším rozsahu, teoreticky dosáhnout. Vydobytí silné mezinárodní pozice Ruskem a jeho vnitropolitická stabilizace ale nakonec vedla k utlumení integračního procesu. Rusko přestalo být nakloněno rovnocenné spolupráci s Běloruskem a snaží se z něj od té doby učinit loutkový stát, čemuž se Lukašenka brání.

Annotation

This bachelor thesis assesses the relationship between Russia and Belarus principally in the period ranging from 1996 to 2003. It shows that the integration process was initiated by Belarus, namely by its president Alexander Lukashenka who has been in power since 1994. The aim is to account for why the integration reached a point of stagnation around the year 2003. The work is based on the assumption that Lukashenka sought to use the integration in order to gain entry into Russian politics. At the same time the author argues that Lukashenka is not pro-Russian but rather pro-Soviet. The entire integration process is characterised by an attempt to re-establish an old union of states, namely one that is reminiscent of the Soviet Union. The Belarussian Soviet patriotism of Alexander Lukashenka led to the reversal of economic transformation in Belarus, helped to maintain the conditions that had existed in Belarus prior to the dissolution of USSR and thus prevented economic integration of the two countries. The integration would probably not have reached a point of stagnation in case nostalgia for Soviet times triumphed in Russia and the economic reforms were reversed as well as in Belarus. The work therefore includes a mention of Lukashenka's trips to Russian regions from 1997 to 2000 where he managed to gain considerable support from local Communists and make a new for himself in Russia. In theory Lukashenka could have reached his goal, ie. the approximate re-establishment of USSR, with the help of Russian Communists. However, once the Russians achieved internal stability and consolidated their international position, they sought to make Belarus their puppet state. Lukashenka is vehemently opposed to such attitude.

Klíčová slova

Bělorusko, Rusko, integrace, Svazový stát, Sovětský svaz, neosovětizace, Lukašenka, Jelcin, Putin

Keywords

Belarus, Russia, integration, Union State, Soviet Union, neo-Soviet, Lukashenka, Yeltsin, Putin

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedenou literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 18. května 2009

Ken Ruml

Obsah

1. ÚVOD	6
2. MOTIVY BĚLORUSKÉHO ZÁJMU O INTEGRACI S RUSKEM.....	8
3. VYTVÁŘENÍ PODMÍNEK PRO INTEGRACI	12
4. INTEGRACE V OBDOBÍ LET 1996-1999	17
4.1. CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ	17
4.2. SMLOUVY Z OBDOBÍ LET 1996-1999.....	18
4.2.1. <i>Smlouva ustavující Společenství Ruska a Běloruska z 2. dubna 1996.....</i>	<i>18</i>
4.2.2. <i>Smlouva o unii Ruska a Běloruska z 2. dubna 1997.....</i>	<i>19</i>
4.2.3. <i>Smlouva ustavující Svazový stát Rusko-Bělorusko z 8. prosince 1999.....</i>	<i>22</i>
4.3. STAV BĚLORUSKO-RUSKÉ INTEGRACE K ROKU 2000.....	24
5. INTEGRACE V OBDOBÍ LET 2000-2003	26
5.1. CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ	26
5.2. PROMĚNY V RUSKÉM PŘÍSTUPU K BĚLORUSKO-RUSKÉ INTEGRACI.....	27
5.2.1. <i>Vzestup oligarchického kapitalismu v Rusku a jeho vliv na integraci.....</i>	<i>27</i>
5.2.2. <i>Změna zahraničně-politických priorit Ruska</i>	<i>28</i>
5.2.3. <i>Ukončení čečenského konfliktu</i>	<i>30</i>
5.3. PROMĚNY BĚLORUSKÉHO PŘÍSTUPU K INTEGRACI	30
5.4. NÁVRH ÚSTAVY SVAZOVÉHO STÁTU RUSKO-BĚLORUSKO	32
5.5. POČÁTEK RUSKÝCH SNAH O ODSTRANĚNÍ LUKAŠENKA	33
5.6. STAV BĚLORUSKO-RUSKÉ INTEGRACE K ROKU 2003.....	34
6. NÁSTIN VÝVOJE PO ROCE 2003.....	35
7. ZÁVĚR	37
8. SUMMARY	39
9. BIBLIOGRAFIE	41
9.1. MONOGRAFIE.....	41
9.2. ČASOPISECKÉ STUDIE	42
9.3. INTERNETOVÉ ZDROJE.....	43
10. SEZNAM PŘÍLOH	44

1. Úvod

S regionální integrací má zkušenost více a více oblastí dnešního světa, stále se zmenšujícího v důsledku globalizace. Zatímco na západě evropského kontinentu lze regionální integraci považovat za úspěšnou a přispívající ke stabilitě v oblasti, na východě podobný závěr s jistotou učinit nelze. Poněkud ambiciózní pokus o bělorusko-ruskou integraci, který nabyl konkrétnější podoby v polovině devadesátých let dvacátého století, uvázl na mrtvém bodě. Proč se tak stalo je předmětem této práce. Na úvod je důležité poznamenat, že bělorusko-ruská integrace byla ve svých počátcích především v popředí běloruského zájmu. V Rusku byla otázka sjednocení s Běloruskem nikoliv nepodstatná, ale druhořadá, a to pochopitelně proto, že Rusko muselo řešit vnitrostátní problémy i svoji mezinárodní pozici. Nyní se snaží o velmocenské postavení a řeší otázky především globálního rozměru. Integrační proces inicioval běloruský prezident Aleksandr Lukašenka, a proto je v této práci věnováno více prostoru Bělorusku a motivům jeho zájmu o sjednocení s Ruskem.

Jelikož v případě bělorusko-ruské integrace nejde ani tolik o snahu zřídit nové soustátí, jako o snahu obnovit soustátí staré, a sice Svaz sovětských socialistických republik v jeho co možná největším rozsahu, objevují se v práci pojmy „neosovětizace“ a „běloruský sovětský patriotismus“. Pojmem neosovětizace lze chápat směřování k co nejrozsáhlejší obnově poměrů, které panovaly za existence sovětského státu do jeho rozpadu, tj. maximální posílení kontroly státu nad hospodářstvím, obnova vlády pevné ruky (zavedení autoritativního režimu), obnova státních symbolů z dob před rozpadem SSSR, apod. Běloruským sovětským patriotismem se v této práci rozumí nostalgie po někdejší Běloruské sovětské socialistické republice. Jména všech Bělorusů, která se v práci objevují, jsou uvedena v latinském přepisu jejich běloruské, nikoliv ruské, podoby.

Literatury je k tématu bělorusko-ruské integrace poměrně málo. Vzhledem k tomu, že jde o projekt, který je především v popředí běloruského zájmu, zabývá se jím přímo, až na výjimky, jen běloruská literatura. Je však nutno poznamenat, že četba oficiální běloruské literatury vyžaduje zvýšenou opatrnost čtenáře, neboť je často plná polopравd a většinou se snaží prezentovat pouze klady bělorusko-ruské integrace. Kritický pohled na bělorusko-ruské vztahy v ní obvykle chybí. Vzhledem k tomu, že v Bělorusku panuje značná nesvoboda a publikační činnost je omezena, přicházejí v úvahu jen práce publikované běloruskými autory v zahraničí. Většinou jsou psané

v anglickém jazyce a určené bývají pro poměrně široké publikum na Západě. Tento fakt je také třeba mít na paměti, neboť někteří z autorů jsou prodemokraticky a protirusky naladěni, a to se odráží v jejich pracích a zkresluje skutečnost. Skoro až agitačního rázu jsou občas studie a články, které byly vydány například v době, kdy probíhala Oranžová revoluce na Ukrajině nebo v době prezidentských voleb v Bělorusku v roce 2006. Nejvíce objektivní a spolehlivé jsou v tomto ohledu práce univerzitního lektora Davida Marplese a několika dalších zahraničních autorů.

Důležitý je sborník *Belarus-Russia Integration*, který obsahuje řadu odborných analýz a srovnání ekonomických systémů Běloruska a Ruska. Nepostradatelná je v tomto ohledu i studie *Understanding Belarus: Economy and Political Landscape*, kterou napsal ve Spojených státech žijící Rus, Grigory Ioffe. Pro zkoumání vztahu obou zemí v oblasti vojensko-bezpečnostní je klíčová studie Ruth Deyermond s názvem *The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union*. Neosovětské povaze Běloruska se věnuje hlavně profesor Silitski (*Still Soviet? Why Dictatorship Persists in Belarus*) a Valerij Karbalevič (*The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past*).

Takřka všechny analýzy se shodují v tom, že z dlouhodobého hlediska se Ruská federace snaží Bělorusko podmanit, spíše než s ním spolupracovat jako s rovnocenným partnerem. Většinou však není zřejmé, zda tomu tak bylo od začátku a pokud ano, tak proč Bělorusko o integraci s Ruskem usilovalo a nesnažilo se raději vyvázat z jeho závislosti? Rozšířený je také názor, že Aleksandr Lukašenka o unii s Ruskem usiloval, aby se mu tím otevřela cesta do vysoké ruské politiky. Není ale upřesněno, zda byl ochoten se stát prezidentem Ruska za každou cenu, tj. i za cenu toho, že oportunisticky zavrhně běloruský sovětský patriotismus a přejde na patriotismus ruský. Proč na jednu stranu usiloval o jednotu s Ruskem a na druhou stranu prováděl v Bělorusku neosovětizaci, která vyústila ve vytvoření jiného politického a hospodářského systému, než jaký byl v Rusku, a tím znesnadnil či znemožnil ekonomickou integraci? Stěžejním argumentem této práce je, že se Bělorusko pod taktovkou Lukašenka snažilo prezentovat jako jádro někdejšího Sovětského svazu a ve vztahu k Rusku občas vystupovat jako nadřazené. V případě úspěšné integrace by pak teoreticky Bělorusko mohlo skrze unii s Ruskem plnit roli globálního aktéra.

Práce se neomezuje na pouhý popis vývoje bělorusko-ruského integračního procesu nebo na popis institucionální struktury Svazového státu, ale zkoumá jeho

bezprostřední příčiny a prvořadý účel. Otázkou je, zda bylo původní příčinou zajistit blahobyt pro obyvatele obou zúčastněných zemí a ochránit je před vnějšími hrozbami, zda integrace byla oboustranně výhodná nebo, zda účelem byly jen osobní politické ambice jejích iniciátorů.

Práce je rozdělená do pěti kapitol, z čehož jsou stěžejní kapitoly týkající se období let 1996-1999 a období let 2000-2003. V roce 1996 byla podepsána smlouva ustavující Společenství Ruska a Běloruska, což je chápáno jako první krok k hlubší integraci obou států. Následovaly tři roky, během nichž byly podepsány další dvě integrační smlouvy. Mezník 1999/2000 značí nástup Vladimíra Putina do úřadu ruského prezidenta a počátek postupné proměny ruského přístupu k integračnímu procesu. Rok 2003 je podle autora této práce dobou, kdy se definitivně vyjasnila pozice Ruska a kdy integrace uvázla na mrtvém bodě. První dvě kapitoly jsou průřezové a týkají se výlučně Běloruska. Pomáhají jednak objasnit motivy běloruského zájmu o integraci s Ruskem, s důrazem na osobní ambice prezidenta Lukašenka, a jednak pochopit podstatu běloruského sovětského patriotismu, který se ukázal být jedním z klíčových faktorů stagnace integračního procesu. Poslední kapitola pro úplnost stručně pojednává o vývoji situace po roce 2003.

2. Motivy Běloruského zájmu o integraci s Ruskem

Běloruská republika získala nezávislost na Sovětském svazu 25. srpna 1991, kdy Nejvyšší sovět Běloruské sovětské socialistické republiky nepříliš ochotně schválil Deklaraci o státní suverenitě BSSR a pozastavil činnost Komunistické strany Běloruska. To nevyhnutelně vedlo k ohrožení politických a hospodářských vazeb na centrum někdejší sovětské říše, totiž na Ruskou federaci, které zůstávaly pro Bělorusko životně důležité.

BSSR byla za Sovětského svazu průmyslovým územím, kde se zhotovovala řada výrobků pro potřeby celého SSSR.¹ Bělorusko bylo a dodnes je hospodářsky závislé na zemích nacházejících se v postsovětském prostoru (s výjimkou pobaltských států), zejména na Ruské federaci, a to hned dvojím způsobem. Rusko představuje zdroj nezbytných surovin a zároveň odbytiště pro zkompletované výrobky běloruského průmyslu, jakými jsou například traktory, televizory či boty. Ještě podle údajů z roku

¹ Silitski, V. The Political Economy of Russian-Belarusian Integration. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 225.

1999 Bělorusko vyváželo do zemí Společenství nezávislých států (SNS) 61%, z toho 88,5% do Ruska, a dováželo 64% ze SNS, z toho z Ruska 87,4%.² Tato čísla, která z Běloruska učinila po Německu druhého největšího obchodního partnera Ruska,³ jasně naznačují, že zpřetrhat těsné ekonomické vztahy s Ruskem a hledat nové trhy nemá pro Bělorusy smysl, zvláště když mají k Rusku blízko i z historického a kulturního hlediska.

Dále je nutné si uvědomit, že přeorientovat se na jiné – v případě Běloruska hlavně západní trhy, kde je větší konkurence – by pro Bělorusko bylo značnou obětí v tom smyslu, že by přišlo o štědré ruské „dotace“. Rusko je dodnes známo tím, že financuje tzv. běloruský hospodářský zázrak, který spočívá v až nezvykle velké výkonnosti běloruské centrálně plánované ekonomiky. HDP Běloruska byl například v roce 2000 více než dvojnásobkem HDP Ukrajiny⁴, tedy země, která v té době pokročila dále se zaváděním ekonomických reforem. Ve skutečnosti současný běloruský režim přežívá jen díky levným dodávkám energií z Ruska. Jinými slovy se po rozpadu Sovětského svazu zdálo být pro Bělorusy snazší udržet si dlouholetého obchodního partnera, jímž je Rusko, a výměnou za „integrační sliby“ přijímat pomoc ve formě již zmíněných nepřímých dotací.⁵ V případě Ukrajiny by například takovéto „znásilnění“ státnosti nebylo vzhledem k historii ukrajinského národního hnutí a k míře ukrajinské národní hrdosti vůbec možné, o pobaltských státech a Moldově – jež se od Ruska významněji kulturně liší – ani nemluvě.

Hospodářský motiv pro opětovnou integraci s Ruskem tu tedy existoval a byl mimořádně naléhavý okamžitě po zániku SSSR. To také vysvětluje, proč zástupci Běloruska, Ruska a Ukrajiny podepsali, 8. prosince 1991, v Bělověžském pralesi smlouvu o vzniku SNS. V roce 1992 následovala dohoda o volném obchodu mezi Běloruskem a Ruskem, která se stala předzvěstí budoucí integrace obou zemí.⁶ S podepsáním Taškentského paktu, neboli Smlouvy o kolektivní bezpečnosti, která ručí za vojenskou bezpečnost signatářských států, se již tolik nespěchalo. Bělorusko ji podepsalo až v roce 1993, poté, co běloruští přední činitelé zvažovali, že jejich země

² Ioffe, G. Understanding Belarus: Economy and Political Landscape. *Europe-Asia Studies* No. 1, Vol. 56, 2004, p. 93.

³ Tamtéž, s. 93.

⁴ Silitski, V. The Politics of Economic Policymaking in Belarus under Lukashenka. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 84.

⁵ Ancipienka, A. Buľhakaŭ, V. Lukašenko – portrét moci a člověka. In: Ancipienka, A. Akudovič, V. (eds.) *Neznámé Bělorusko*. Dokořán, Praha 2005, s. 102.

⁶ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 25.

zůstane bez závazků v oblasti vojensko-bezpečnostní, a bude neutrální.⁷ Z toho vyplývá, že motiv vojensko-bezpečnostní byl druhořadý a že úzká spolupráce Ruska a Běloruska v této oblasti byla spíše v zájmu Moskvy, neboť pouze velmoc Rusko cítilo potřebu udržet si či nahradit strategické vojenské pozice, které v důsledku rozpadu SSSR ve středovýchodní Evropě ztratilo. Ztráta radiolokační základny v lotyšské Skrundě byla například v roce 1994 nahrazena pronájmem podobného zařízení v běloruských Baranovičích.⁸ Skutečnost, že značná část ruských vojáků setrvala na území Běloruska (právě v důsledku pronájmu vojenských zařízení), usnadnila běloruskému vedení rozhodnutí ohledně toho, na jakou stranu se přiklonit, zda na ruskou či na západní.

Ekonomická integrace obou zemí byla na rozdíl od integrace vojenské v době po rozpadu SSSR čím dál hůře realizovatelná. Je to dáno tím, že ani vláda Vjačeslaŭa Kebiče, ani Aleksandr Lukašenka, se nevydali podle ruského vzoru cestou hospodářské transformace. Jak Kebič, tak Lukašenka zrušili uvažované reformy hospodářství a dospěli tak do situace, kdy běloruská ekonomika není kompatibilní s Ruskou. Běloruská se od nezávislosti vyznačuje silným populismem, který upřednostňuje hospodářský růst před kontrolou inflace, kdežto kontrola inflace je v Rusku naopak prioritou. Populistické upřednostňování okamžitých zisků před dlouhodobým řešením strukturálních problémů vedlo k tomu, že Bělorusko bylo v letech 2001-2002 postiženo největší inflací ze všech zemí SNS.⁹ Takový stav znemožňuje vyhovění měnové unii, ačkoli Bělorusko v roce 1994 (po vítězství Lukašenka v prvních prezidentských volbách) podepsalo s Ruskem dohodu o zavedení společné měny. I když dohoda nikdy nevstoupila v platnost, je nutné zdůraznit, že faktická ekonomická integrace obvykle předchází měnové unii,¹⁰ jako tomu bylo například v případě Evropské unie. Tento krok měl mít spíše symbolický význam. Měl spolu s dohodou o volném obchodu signalizovat počátek hlubší integrace, právě po vzoru integrace evropské.

Nabízí se otázka, proč se Lukašenka navzdory existenci SNS a celní unie mezi Běloruskem a Ruskem z roku 1995 rozhodl v polovině devadesátých let iniciovat plán na prohloubení integrace a postupné vytvoření mezivládních struktur, zejména Nejvyšší rady Svazového státu, ve které měli zasedat prezidenti, předsedové vlád a předsedové

⁷ Sahanovič, H. Šybicka, Z. *Dějiny Běloruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, s. 205.

⁸ Deyermund, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1193.

⁹ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, p. 19.

¹⁰ Tumilovich, M. Monetary Integration of Belarus and Russia. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, pp. 133-134.

obou komor národních parlamentů.¹¹ Bělorusko se tak prostřednictvím prezidenta Lukašenka rozhodlo dobrovolně vzdát své suverenity ve prospěch orgánů společného státu, ve kterých hrozila dominance několikanásobně většího Ruska. Řada autorů to vysvětluje nízkou mírou národního uvědomění Bělorusů. Vitali Silitski píše o „nedostatku [běloruského] nacionalismu, který umožnil [vzestup] Lukašenka.“¹² Grigory Ioffe zase říká, že vlast pro Bělorusy představuje „širší Rusko, sahající od Brestu po Vladivostok,“ a proto je plná integrace s Ruskem logickým vyústěním běloruského národního snažení.¹³ Takové vysvětlení je ale nedostačující.

Je nepravděpodobné, že by se Lukašenka ze solidarity vůči svým ruským sousedům dobrovolně vzdal moci, obzvláště poté, co v roce 1996 (pouhý půl rok před podpisem smlouvy o unii Ruska a Běloruska s tehdejším ruským prezidentem Borisem Jelcinem) provedl de facto státní převrat změnou ústavy a posílením svých prezidentských pravomocí. Fakt, že podpis dohody následoval krátce po nastolení autoritativního režimu v Bělorusku, jen potvrzuje argument, že Lukašenka neměl v úmyslu omezit svou moc doma. Lukašenka si naopak přál posílit svou moc mimo Bělorusko: „Bělorusko je nyní překonanou etapou mé politické kariéry,“¹⁴ prohlásil Lukašenka v roce 1995.

Lukašenka měl na mysli úmysl proniknout na ruskou politickou scénu a pro tento účel si zvolil Svazový stát. Anatol' Liabiedzka ze Sjednocené občanské strany (prozápadní opoziční strana), kterého Aleksandr Feduta cituje ve své politické biografii Lukašenka, řekl: „Lukašenka od samého začátku vnímal Bělorusko jen jako určitý předstupeň svého politického vzestupu“.¹⁵

Kromě silného motivu ekonomického tu byl také nezanedbatelný osobní motiv. První kroky směřující k hlubší integraci, jakou je Svazový stát, přišly ze strany Běloruska až po nástupu Lukašenka k moci: například likvidace běloruských národních symbolů v roce 1995, událost, o níž blíže pojednává druhá kapitola. Lukašenkův zájem o „kremelský trůn“ se může na první pohled zdát přehnaný, či dokonce naivní, ale byl míněn zcela vážně. Lukašenka si totiž dovedl velmi rychle získat přízeň ruských

¹¹ Silitski, V. The Political Economy of Russian-Belarusian Integration. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 240.

¹² Silitski, V. Still Soviet? Why Dictatorship Persists in Belarus. *Harvard International Review* No. 1, Vol. 28, 2006, p. 47.

¹³ Ioffe, G. Understanding Belarus: Economy and Political Landscape. *Europe-Asia Studies* No. 1, Vol. 56, 2004, p. 112.

¹⁴ Silitski, V. The Political Economy of Russian-Belarusian Integration. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration...*, p. 239.

¹⁵ Feduta, A. *Lukašenko: političeskaja biografija*. Referendum, Moskva 2005, s. 595.

komunistů a nacionalistů (opozičních vůči Jelcinovi) a tedy i značné části ruského (především venkovského) obyvatelstva. Od roku 1996 podnikl Lukašenka „řadu cest do ruských gubernií, kde podepisoval dohody o hospodářské spolupráci a prosazoval běloruský model“.¹⁶ V ruských politických kruzích se dokonce objevovaly názory, že se Lukašenka spiknul s ruskými komunisty proti Jelcinovi a společně plánují jeho odstavení od moci.¹⁷ Hlava Lukašenkovy administrativy Leonid Sinicyn, který se prezidentových cest do Ruska účastnil, také přiznal, že kdyby Lukašenka dostal v Rusku šanci ucházet se o vysoký politický post, určitě by zvítězil, neboť „oni [Rusové] nemají politika, který by se mu [Lukašenkovi] vyrovnal“.¹⁸ Názor, že Lukašenka měl šanci uspět na ruské politické scéně, zastávají, jak je vidět, nejen Lukašenkovi odpůrci, ale i příznivci.

Podle Vitaliho Silitského je zmíněná Lukašenkova ambice hlavní hnací silou celého integračního procesu, což dokládá zvýšenou pro-integrační politikou Lukašenka po parlamentních volbách v Rusku uskutečněných v letech 1993 a 1995.¹⁹ V roce 1993 zvítězili ultranacionalisté a o dva roky později komunisté, což jednoznačně značilo vzednutí nostalgie po sovětských časech u ruského obyvatelstva a také živnou půdu pro Lukašenkův plán obnovit Sovětský svaz v nějaké jeho podobě a stanout v jeho čele.

Profesor Silitski zároveň naznačuje, že prezident Lukašenka je opakem patriota, protože by neváhal obětovat suverenitu své rodné země za účelem nabytí moci v Rusku.²⁰ Je ale pravděpodobné, že se Silitski a Lukašenka pouze rozcházejí v pojetí běloruského patriotismu. Jak uvidíme v následující kapitole, Bělorusko je v Lukašenkově pojetí v mnoha ohledech nadřazené Rusku.

3. Vytváření podmínek pro integraci

Jak již bylo řečeno, Bělorusko vystoupilo ze Sovětského svazu neochotně a pod tlakem událostí odehrávajících se v centru říše. Příslušníci běloruské komunistické elity přistoupili na požadavky opozice a opustili SSSR po nezdařeném srpnovém puči v Rusku. Učinili tak, aby předešli represím ze strany Moskvy a udrželi se v Bělorusku u

¹⁶ Silitski, V. The Political Economy of Russian-Belarusian Integration. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, s. 241-242.

¹⁷ Tamtéž, s. 241.

¹⁸ Feduta, A. *Lukašenko: političeskaja biografija*. Referendum, Moskva 2005, s. 594.

¹⁹ Silitski, V. Still Soviet? Why Dictatorship Persists in Belarus. *Harvard International Review* No. 1, Vol. 28, 2006, p. 50.

²⁰ Tamtéž, s. 47.

moci. Lze s nadsázkou říci, že z pohledu nomenklatury vedené Vjačeslašem Kebičem a později i z pohledu Aleksandra Lukašenka to nebylo Bělorusko, které vystoupilo ze SSSR, nýbrž Rusko, poté, co nastoupilo cestu transformace.

Bělorusko se pod Kebičovou taktovkou začalo pomalu stylizovat do role jakéhosi duchovního jádra někdejšího Sovětského svazu. Podmínky pro takovýto „nation branding“ v Bělorusku existovaly, neboť ještě v březnu roku 1991 se 82,7 procent Bělorusů vyslovilo v celosvazovém referendu pro zachování SSSR.²¹ Lukašenka po roce 1994 dotáhl obraz Běloruska jakožto jádra SSSR či „pravého“ SSSR takřka k dokonalosti řadou „neosovětsizačních“ kroků, které pomohly připravit půdu pro integraci s Ruskem. „Lukašenkův styl vládnutí připomíná sovětskou éru,“ píše David Marples.²² Tyto neosovětsizační kroky totiž přispěly k potlačení běloruského národního vědomí a probudily u nemalé části obyvatelstva pocity nostalgie, či stesku po někdejší velikosti SSSR a tudíž i po někdejší jednotě s Ruskem.

Symbolicky nejvýznamnější byla v roce 1995 obnova státních symbolů z dob SSSR, tj. vlajky a státního znaku. Bílo-červeno-bílou trikolóru nahradila vlajka zeleno-rudá, takřka identická s vlajkou BSSR (viz. příloha č.1). Starodávný znak s názvem „pahonia“ (hon), který připomíná příslušnost Bílé Rusi k Litevskému Velkoknížectví, zase nahradil znak nápadně připomínající znak z dob sovětských.

Vitali Silitski v jedné ze svých studií zmiňuje, že bílo-červeno-bílá zástava (dnes používaná běloruskou demokratickou opozicí) je v očích Lukašenka vlajkou někdejších kolaborantů s nacisty.²³ Toto označení samozřejmě sloužilo účelům propagandy, která měla zdiskreditovat snahy prodemokratických sil a připomenout Bělorusům období Velké vlastenecké války, kdy po boku Rusů a jiných národů SSSR bojovali proti agresorům ze západu. Vítězství Rudé armády ve druhé světové válce se v Bělorusku slaví s největší vážností ze všech postsovětských republik, Ruska nevyjímaje, neboť je zde považováno jako (jeden z mála) úspěchů sovětského společenského řádu.²⁴ Toto pojetí v Bělorusku více či méně funguje dodnes a je oblíbeno především u Lukašenkovy

²¹ Sahanovič, H. Šybieka, Z. *Dějiny Běloruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, s. 204.

²² Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 28.

²³ Silitski, V. Still Soviet? Why Dictatorship Persists in Belarus. *Harvard International Review* No. 1, Vol. 28, 2006, p. 48.

²⁴ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, p. 9.

voličské základny a sice u důchodců a konzervativního venkovského obyvatelstva. Důchodci v Bělorusku tvoří celou třetinu voličstva.²⁵

Lukašenka si zavedením staronových symbolů získal nejen konzervativní složky běloruské společnosti, ale také početné konzervativní složky společnosti ruské, které těžce nesly úpadek životní úrovně (dočasný průvodní jev hospodářské transformace), stejně jako úpadek velmocenského postavení Moskvy. Tyto síly hledaly východisko z tíživé situace v obnovení starého a do jisté míry osvědčeného sovětského řádu, neboť ten pro ně představoval určitou sociální jistotu. Staronové symboly nelze podceňovat, neboť symbolika je obecně viditelná a pracuje s podvědomím širokých mas. Znovubudování sovětské identity sblížovalo běloruský i ruský národ a posouvalo Aleksandra Lukašenka blíže „kremelskému trůnu“.

Obnova sovětských symbolů nebyl jediným krokem neosovětizace, ale byl prvním, který odstartoval proces nahrazení čistě běloruského patriotismu „sovětským běloruským patriotismem“.²⁶ Analytik Valerij Karbalevič mluví o běloruské státní ideologii jako o podivném hybridu slovanství a sovětských hodnot.²⁷ Hovoří dokonce o vytváření slovansko-sovětské civilizace a cituje Lukašenka: „Na Bělorusko je pohlíženo jako na zachránce slovanské civilizace a my bychom ji měli zachránit“.²⁸ Tato slova jednoznačně vystihují roli nadřazenosti, kterou Lukašenka pro svou zemi vybral, a úmysl učinit z Běloruska globálního hráče skrze unii s Ruskem.

Neosovětiizační kroky, které následovaly po roce 1995, měly dalekosáhlejší společenské důsledky. Současně s obnovením starých symbolů došlo k zavedení ruštiny jako druhého úředního jazyka vedle běloruštiny. To pomohlo smazat poslední zbytky nejviditelnějších rozdílů mezi Rusy a Bělorusy a přispělo ke sblížení obou národů a k dominanci ruštiny.

V roce 1996 byla provedena změna ústavy a nastolen autoritativní režim. Nutno zdůraznit, že se jedná o autoritářství, které nelze srovnávat s politickými systémy ostatních postsovětských republik, neboť došlo k „návratu nejhorších aspektů nedávno rozpuštěného sovětského státu“.²⁹ Úplné obnovení poměrů, které panovaly v BSSR,

²⁵ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, p. 26.

²⁶ Silitski, V. Still Soviet? Why Dictatorship Persists in Belarus. *Harvard International Review* No. 1, Vol. 28, 2006, p. 47.

²⁷ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology*..., s. 17.

²⁸ Tamtéž, s. 36.

²⁹ Eke, S. M. Kuzio, T. Sultanism in Eastern Europe: The Socio-Political Roots of Authoritarian Populism in Belarus. *Europe-Asia Studies* No. 3, Vol. 52, 2000, p. 524.

ovšem nenastalo. Nyní v Bělorusku kupříkladu funguje „prezidentská vertikála“ (přímé podřízení oblastních a okresních orgánů prezidentovi)³⁰ oproti dřívější vládě jedné strany. Sovětská symbolika je ale silná a patrná na každém kroku. Kromě vlajky a znaku přetrvává například existence zpravodajské služby KGB, které nejenže byl ponechán její původní název, ale také funkce, kterou byla v době existence SSSR, resp. BSSR pověřena (kromě zpravodajské funkce také funkci policejní a správní).³¹

Lukašenka v zápětí po posílení svých pravomocí vyhlásil válku soukromému sektoru (80% podniků je dnes v rukou státu) a zvrátil přechod od centrálně plánovaného k tržnímu hospodářství zrušením hospodářských reforem. Tím podržel velké průmyslové podniky, které dříve zásobovaly zbožím sovětský trh, získal si tak jejich podporu a zároveň zachoval dosavadní ekonomické vazby na Rusko.³²

Zavržení hospodářské transformace, zavedení vlády pevné ruky a obnova jednoty s Ruskem vůbec byla z hlediska běloruské společnosti legitimní. Lukašenka se nemusel obávat masových protestů, či demokratické revoluce, neboť Bělorusové měli pocit, že se za sovětského režimu měli lépe: „[Bělorusko] bylo ‚výkladní skříní‘ socialismu, (...) mělo vyšší životní úroveň než stát [SSSR] jako celek“.³³

V první kapitole byla zodpovězena otázka proč primárně Bělorusko za vlády Aleksandra Lukašenka o unii s Ruskem usiluje. Nyní se však nabízí další otázka a sice proč lpí tolik na době minulé a usiluje o spojení obou státních útvarů na základě starých a z hlediska Rusů do značné míry překonaných sovětských hodnot.

Za prvé to Lukašenkovi umožňuje vyhnout se hospodářské transformaci a zavádění reforem, které by mohly otřást jeho mocenským postavením. Za druhé takový plán nachází kladnou odezvu u ruského obyvatelstva – SSSR je něco, s čím se mohou ztotožnit obyvatelé obou zemí. Za třetí může takto několikanásobně menší a nesoběstačné Bělorusko demonstrovat svou – přinejmenším duchovní – nadřazenost vůči Rusku, neboť ono se cítí být jádrem někdejšího SSSR, a dostat se tak automaticky na roveň Ruska v rámci integračního procesu, což Lukašenka potřebuje k dosažení svých osobních politických cílů.

³⁰ Rezník, M. *Bělorusko*. Nakladatelství Libri, Praha 2003, s. 91.

³¹ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, p. 20.

³² Silitski, V. The Politics of Economic Policymaking in Belarus under Lukashenka. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, pp. 47-48.

³³ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology*..., s. 7.

Lukašenka si od začátku jednání s Ruskem o integraci snažil vylepšit a udržet silnou vyjednávací pozici. Vyjednávat z pozice „duchovně nadřazeného“ či rovnocenného partnera (tím ve skutečnosti Lukašenka vzhledem ke své značné politické a ekonomické závislosti na Rusku nikdy nebyl) by totiž Lukašenkovi umožnilo předejít podmanění Běloruska ze strany svého hospodářsky mocnějšího souseda a tím pádem i předejít odstavení své osoby od politické moci a vlivu. Tuto vyjednávací pozici, kterou ve druhé polovině devadesátých let měl (hlavně díky silné komunistické a ultranacionalistické opozici v Rusku), se mu ale, jak uvidíme v následujících kapitolách, nepodařilo udržet. Bělorus Lukašenka v jednom ze svých projevů řekl, že Svazový stát Rusko-Bělorusko by měl být základem nové mocné civilizace.³⁴ Oproti tomu Rus Pavel Borodin, který je od roku 1999 ve funkci tajemníka Svazového státu Rusko-Bělorusko, napsal, že Bělorusko jakožto „geopolitický most mezi Evropou a Asií upevňuje postavení Ruska jako světové velmoci“.³⁵ Zde je patrný rozdíl v uvažování čelních ruských a běloruských představitelů. Zatímco Lukašenka a jeho příznivci hovoří o velikosti Svazového státu, jejich ruští kolegové vyzdvihují velikost Ruska a v jejich očích je Bělorusko druhořadé.

V Bělorusku se zdařila neosovětizace, tj. proces rušení hospodářské a politické transformace a také proces soustavné glorifikace a znovuzavádění sovětského modelu fungování společnosti. V Rusku však ani nezačala a to do značné míry možnou budoucí rovnocennou integraci zkomplikovalo. V ideálním případě měla neosovětizace v Bělorusku podnítit stejný proces v sousedním Rusku, dopomoci místním komunistům (odpůrcům transformace) k moci a zaručit tak rovnocennou integraci obou zemí, například v podobě konfederace. Jediná sféra ruské společnosti, která nebyla transformací zasažena a která stojí za zmínku, neboť úzce souvisí s otázkou bělorusko-ruské integrace, je sféra vojenská. Ruth Deyermond ve své studii tvrdí, že integrace probíhá úspěšně a bez velkých překážek pouze v oblasti vojenské a dokládá to skutečností, že jak Bělorusko tak Rusko učinily ze sovětských vojenských struktur základ pro vznik svých ozbrojených sil, na rozdíl od pobaltských států.³⁶ Obranné struktury obou zemí byly do značné míry ponechány ve stavu, který existoval před rozpadem SSSR a proto zde rovnocenná integrace fungovala a funguje.

³⁴ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, p. 36.

³⁵ Borodin, P. Russia-Belarus Union. *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations* No. 2, Vol. 52, 2006, p. 75.

³⁶ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1195.

Úspěch integrace byl podmíněn úspěchem neosovětizace v obou zemích, ne jen v Bělorusku. Takto dospěly obě země do stavu, kdy disponují různými politickými a ekonomickými (avšak ne vojensko-bezpečnostními) systémy, které nejsou kompatibilní.

4. Integrace v období let 1996-1999

4.1. Charakteristika období

V minulých kapitolách bylo řečeno, že hlavním motivem pro integraci s Ruskem je pro prezidenta Aleksandra Lukašenka vyhlídka proniknutí na ruskou politickou scénu, popřípadě získání rozhodujícího vlivu skrze strukturu Svazového státu Rusko-Bělorusko, který byl ustanoven smlouvou mezi oběma zeměmi v roce 1999 (smlouva vstoupila v platnost v roce 2000). Dále bylo řečeno, že glorifikoval někdejší jednotu s Ruskem v rámci SSSR, aby integraci ospravedlnil a získal pro ni v Rusku podporu. Do role zachránce slovansko-sovětské civilizace se stylizoval, aby se duchovně povznesl nad své ruské politické rivaly a udržel si tak rovnoprávné zacházení ve vyjednáváních o integraci. Nyní je nutné se podívat jak se Lukašenkovi dařilo jeho plány naplňovat.

Co se vývoje bělorusko-ruské integrace týče, lze období let 1996-1999 charakterizovat jako dynamické. Vůle pro integraci existovala na obou stranách a byla podepsána řada smluv, které k integraci směřovaly. Zatímco pro Bělorusko byla výhodná především z hlediska ekonomického, pro Rusko (zejména pro Jelcina) byla výhodná politicky. Na rozdíl od období následujícího převažoval v letech 1996-1999 mezi oběma zeměmi vztah rovného s rovným. Prospěšnost unie pro obě strany zaručovala rovnocenné partnerství a vylučovala vztah nadřazenosti a podřízenosti.

Jak již bylo řečeno, Lukašenka se rozhodl převzít iniciativu a dát bělorusko-ruské integraci konkrétnější formu poté, co ve volbách do ruské dумы v prosinci roku 1995 zvítězili komunisté a získali pětatřicet procent křesel.³⁷ Lukašenka vítězství komunistů v Rusku povzbudilo, neboť v nich mohl jednat najít spojence a jednat mohl také zneužít Jelcinových obav z komunistů a v manévrovat ho do podepsání smluv, které podle slov Lukašenka napravily osudovou chybu učiněnou v Bělověžském pralese

³⁷ Výsledky parlamentních voleb v Rusku, dostupné z: http://www.russiavotes.org/duma/duma_elections_93-03.php?PHPSESSID=577dfbfa3e357d2b4e638830191a24ef (staženo 24.3.2009).

(rozpuštění SSSR a zřízení SNS). A vskutku Unie Ruska a Běloruska byla „pevnější mezistátní strukturou než SNS“.³⁸

4.2. Smlouvy z období let 1996-1999

Pro účely této kapitoly je nutné rozlišovat trojici smluv, které Lukašenka s Jelcinem v období let 1996 – 1999 podepsal. 2. dubna 1996 došlo k podepsání smlouvy ustavující Společenství Ruska a Běloruska (jinak známá také jako smlouva o Společenství suverénních republik). Přesně o rok později 2. dubna 1997 byla podepsána již zmiňovaná smlouva o unii Ruska a Běloruska. Konečně 8. prosince 1999 (na výročí podpisu rozpadu SSSR) byla v Kremlu podepsána smlouva ustavující Svazový stát Rusko-Bělorusko.³⁹ Lze říci, že od té doby jakýkoliv vývoj směřující k prohloubení integrace stagnuje.

4.2.1. Smlouva ustavující Společenství Ruska a Běloruska z 2. dubna 1996

Podpis smlouvy ustavující Společenství Ruska a Běloruska přišel z iniciativy Aleksandra Lukašenka v době, kdy se Jelcin připravoval na obhájení postu ruského prezidenta v blížících se červnových volbách. Jelcinovým hlavním protikandidátem byl vůdce komunistů Gennadij Andrejevič Zjuganov. Jelcin na Lukašenkův návrh hlubší integrace přistoupil hlavně z toho důvodu, aby Zjuganovovi přebral voliče a aby napravil svou reputaci člověka, který dopustil rozpad SSSR.⁴⁰ V Rusku, podobně jako v Bělorusku panovalo všeobecné rozčarování z propadu životní úrovně způsobené chaosem po rozpadu Sovětského svazu. Bývalý zástupce vedoucího Lukašenkovy administrativy Leonid Kozik píše o rozpadu SSSR jako o „velké geopolitické katastrofě“, která odstartovala „nešťastné období (...) hospodářského chaosu a dobrodružných politik, sociálních zmatků a duchovní krize“ na území postsovětského prostoru.⁴¹ Nejjednodušším východiskem ze svízelné situace byla pro většinu obyvatel co nejrychlejší obnova SSSR v nějaké jeho formě (kterou Lukašenka nabízel) a proto

³⁸ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 149.

³⁹ Tamtéž, s. 149-150.

⁴⁰ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1200.

⁴¹ Kozik, L. P. et al. *Belarus i Rossija: organizacionno-pravovye osnovy integracii 1996-2001*. Polymja, Minsk 2001, s. 4.

měli komunisté a ultranacionalisté Vladimíra Žirinovského v Rusku před stabilizováním hospodářské situace takovou podporu.

2. dubna – v den, který byl později prohlášen běloruským státním svátkem⁴² – podepsali prezidenti obou zemí smlouvu ustavující Společenství Ruska a Běloruska. Z tohoto relativně volného svazku vzešlo parlamentní shromáždění Společenství, v němž byly státy Běloruska a Ruska rovně zastoupeny shodným počtem poslanců (po 25, později po 36).⁴³ To, že Jelcin souhlasil s rovným zastoupením Běloruska a Ruska v tomto parlamentním shromáždění zní pro Bělorusko a zejména pro Lukašenka pozitivně. Je ale nutné si uvědomit, že parlamentní shromáždění Společenství je nelegitimní, neboť není přímo volené. Národní parlamenty delegují poslance do shromáždění Společenství, kteří poté kvalifikovanou většinou „doporučují“ legislativní opatření směřující k prohloubení integrace. Tato doporučení jsou poté postoupena legislativním orgánům Ruska a Běloruska ke schválení.⁴⁴

Předsedou parlamentního shromáždění Společenství se nicméně stal Lukašenkův spojenec na ruské politické scéně a sice komunistický předseda státní dumy Gennadij Seleznev. Ten později před podepsáním smlouvy z roku 1997, vyzval k přijetí jednotného občanství pro Rusy a Bělorusy.⁴⁵ Tento zdánlivě nepodstatný krok by umožnil Lukašenkovi ucházet se o vysoký politický post v Rusku, což bylo jeho cílem. Je to také krok, který je poměrně snadno dosažitelný, nenápadný a méně kontroverzní, než například zavedení měnové unie, která předpokládá harmonizaci ekonomik obou států.

4.2.2. Smlouva o unii Ruska a Běloruska z 2. dubna 1997

O pouhý rok později – ve výroční den podepsání smlouvy ustavující Společenství Ruska a Běloruska – byla podepsána další smlouva, taktéž mezi Lukašenkem a znovuzvoleným ruským prezidentem Jelcinem, která Společenství přetvořila v unii s prvky konfederace, tzn. svazku rovného s rovným.⁴⁶ Události, které následovaly po podpisu smlouvy, však navozují dojem, jako by smlouva byla podepsána jen proto, aby nevznikl pocit, že integrace stagnuje. Skutečnost, že podpis smlouvy z roku 1997 byl

⁴² Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 26.

⁴³ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 149.

⁴⁴ Yekadumava, I. Structure of the Governing Bodies of the Belarussian-Russian Union State. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 343.

⁴⁵ Games Without Frontiers. *Economist* No. 8010, Vol. 342, 1997, pp. 54-57.

⁴⁶ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review*..., s. 150.

unáhleným a do značné míry pouze symbolickým krokem, dokládá konstatování litevského analytika Audria Žulyse, že ustanovení, týkající se vytvoření společné ekonomické zóny a společného dopravního a energetického systému, nebyla implementována.⁴⁷ Podobně jako v případě předchozí smlouvy zůstalo jen u velkých očekávání a na konkrétní činy směřující k vytvoření slibovaného „superstátu“ nedošlo. Nabízí se proto otázka, proč se s podpisem smlouvy o unii tak spěchalo, když ještě nebylo dosaženo hlavního cíle vytyčeného v Chartě parlamentního shromáždění Společenství, a sice vytvoření právního rámce pro integraci.

Je zřejmé, že čas hrál proti Lukašenkovi, neboť Jelcin již měl volební bitvu za sebou a nic osobního ho do unie s Běloruskem netlačilo. Lukašenka však musel rychle a alespoň formálně stvrdit jednotu s Ruskem, neboť Bělorusko začínalo zoufale potřebovat zahraniční finanční pomoc a zdálo se, že nebude schopno déle předstírat svou nadřazenost vůči Rusku a zbytku postsovětského prostoru, který se vydal cestou hospodářské transformace. Jestliže „Lukašenka nazval svou státem řízenou ekonomiku ‚běloruským modelem‘, který dosáhl úspěchů vlastními zásluhami“,⁴⁸ začala tato lež postupně vycházet najevo. Po změně ústavy v referendu z roku 1996, jehož výsledky uznalo pouze Rusko, klesla atraktivita Běloruska v očích západních investorů natolik, že by zemi bez ruské podpory nejspíše zachvátila hospodářská krize, která by následně přispěla k pádu Lukašenka.⁴⁹

Převážně z důvodů vojensko-bezpečnostních přistoupil Jelcin na Lukašenkovu integrační hru znovu. Za prvé se chystalo rozšíření Severoatlantické aliance o tři středoevropské státy – Polsko, Česko a Maďarsko – a za druhé Rusko nemělo vlastní systém protivzdušné obrany na svých západních hranicích a potřebovalo využít sovětský systém, který zdědili na svém území Bělorusové.⁵⁰ V dobovém článku z časopisu *The Economist* o chystaném podpisu smlouvy o unii je zmíněna snaha Jelcina, aby se zapsal do historie jako člověk, kterému se podařilo znovu expandovat do „tradiční kolébky slovanství“ a zabránit tak dalšímu rozpínání Severoatlantické aliance.⁵¹ Dalším motivem Jelcinova zájmu o unii s Běloruskem mohla být analýza

⁴⁷ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 150.

⁴⁸ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 31.

⁴⁹ Yekadumava, I. The Russian Regional Policy of Alyaksandr Lukashenka. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 322.

⁵⁰ Mikalayew, Y. Military Cooperation Between Belarus and Russia. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, pp. 409-410.

⁵¹ Games Without Frontiers. *Economist* No. 8010, Vol. 342, 1997, pp. 54-57.

z dubna roku 1997 vypracovaná ruskou Radou pro zahraniční a obrannou politiku. Ta unii s Běloruskem Jelcinovi doporučila a argumentovala tím, že unie umožní Rusku lépe ovlivňovat vztahy s Ukrajinou a zabránit jejímu směřování do protiruského tábora.⁵²

Skutečnost, že od podepsání smlouvy roku 1997 fungovala spolupráce obou zemí výrazněji jen v oblasti vojenské, potvrzuje i Ruth Deyermond. Smlouva o Unii se podle ní navzdory očekávání zabývala spíše koordinací obranných politik obou států a kontrol na vnějších hranicích, než vytvářením společného rozpočtu a jednotné měny.⁵³

Spolupráce Ruska a Běloruska v oblasti politické a ekonomické přinesla v letech 1997-1999 stejně mizivé úspěchy jako v období předcházejícím. Co se ale změnilo, byla souběžně rozvíjená spolupráce běloruských úřadů s jednotlivými ruskými guberniemi. Aleksandr Lukašenka navštívil v červnu roku 1997, tj. zhruba dva měsíce po podpisu smlouvy o Unii, ruský Krasnodar, kde se sešel s komunistickým gubernérem Nikolajem Kondratěnkem a podepsal s ním řadu dohod o hospodářské, vědecko-technické a kulturní výměně.⁵⁴ Po této pro Lukašenka úspěšné návštěvě přišlo běloruskému prezidentovi několik dalších pozvánek z ruských gubernií, především z těch, kde vládli Jelcinovi odpůrci. V průběhu tří let podepsal Lukašenka na 90 dohod a obchodní výměna mezi Běloruskem a nejméně třemi desítkami ruských gubernií se více než zdvojnásobila.⁵⁵

Lukašenka obrátil svou pozornost na ruské gubernie a zintenzívnil svou aktivitu na ruské politické scéně ve chvíli, kdy Jelcin – který integraci Ruska a Běloruska nevnímal ideologicky, ale snažil se jí využít jen za účelem nabytí osobních politických bodů – porazil svého komunistického rivala Zjuganova v prezidentských volbách. Lukašenka pravděpodobně vycítil, že podpora Jelcina je mezi ruskou veřejností křehká a jal se proto vyjednávat o integraci ne s Kremlem, ale s ideologicky spřízněnými politiky v ruských guberniích.

„Voliči [v prezidentských volbách v roce 1996] nehlasovali ani tak pro Jelcina, jako spíše proti komunistům“.⁵⁶ Rusko bylo takřka po celé Jelcinovo druhé volební období zmítáno vládní a od roku 1998 také hospodářskou krizí. Vládní krize, během

⁵² Dokumenty Rady pro zahraniční a obrannou politiku, dostupné z: <http://www.svop.ru/live/doc_and_pub.asp> (staženo 16.4.2009).

⁵³ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1193.

⁵⁴ Yekadumava, I. The Russian Regional Policy of Alyaksandr Lukashenka. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 322.

⁵⁵ Tamtéž, s. 323.

⁵⁶ Švankmajer, M. et al. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 483.

kteře bylo Jelcinovo postavení oslabeno jeho nepopularitou, se Lukašenka snažil využít, a to patrně k rozvratu Ruské federace zevnitř. Poté co by Rusko rozvrátil neosovětskou agitací a spojením sil s ruskými regionálními politiky, by Lukašenka v čele „stabilního“ neosovětského Běloruska přispěchal na pomoc rozpadajícímu se Rusku, stanul by v jeho čele a pod svým vedením by Rusko v rámci unie Ruska a Běloruska opět sjednotil. Tuto obavu v té době vyjádřil i výkonný tajemník parlamentního shromáždění bělorusko-ruské Unie, Vladimír Aksjonov, kterého cituje Iryna Jekadumava. Aksjonov podle ní řekl, že kdyby se Rusko rozpadlo, tak by se běloruské hlavní město Minsk stalo novým centrem, přitažlivým pro značnou část ruských gubernií. „Křize ruského státu činí z Běloruska trumf ve vnitřním boji o politickou moc v Rusku“.⁵⁷

Zajímavé je také sledovat vývoj symboliky unie Ruska a Běloruska, potažmo Svazového státu v prvních letech jeho existence, tj. především návrhy vlajek, znaků a společné hymny. Veškeré dostupné návrhy vlajek jsou reminiscencí sovětské minulosti (viz. příloha č. 2). Také návrh hymny, který v červnu roku 1997 přijalo parlamentní shromáždění unie, ale který nakonec pro odpor Jelcina nebyl schválen, vycházel z použití melodie sovětské státní hymny s pozměněným textem.⁵⁸ Jak bylo řečeno v minulé kapitole, vliv symboliky na podvědomí lidí nelze podceňovat. Lze tedy říci, že bělorusko-ruská integrace je do značné míry neosovětským projektem, který hraje do karet Lukašenkovi a škodí Jelcinovi, neboť je semeništěm jeho odpůrců a orgány unie jsou fórem, kde se tito odpůrci mohou prezentovat.

4.2.3. Smlouva ustavující Svazový stát Rusko-Bělorusko z 8. prosince 1999

Oba prezidenti se, opět z iniciativy Aleksandra Lukašenka, sešli znovu v Kremlu a 8. prosince 1999, ve výroční den rozpuštění Sovětského svazu, podepsali dohodu ustavující Svazový stát Rusko-Bělorusko.⁵⁹ Ruský prezident Jelcin iniciativu svého běloruského protějšku opět uvítal, neboť v Rusku propukla hospodářská krize a sociální poměry v zemi se zhoršovaly. Musel tedy učinit další symbolický krok, aby umlčel hlasitou opozici. David Marples také naznačuje, že Jelcin mohl v roce 1999 pomýšlet na

⁵⁷ Yekadumava, I. The Russian Regional Policy of Alyaksandr Lukashenka. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 327.

⁵⁸ Kozik, L. P. et al. *Belaruš i Rossija: organizacionno-pravovyje osnovy integracii 1996-2001*. Polymja, Minsk 2001, s. 139.

⁵⁹ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 150.

politickou budoucnost v integrovanější struktuře Svazového státu, neboť po třetí kandidovat na post prezidenta mu ruská ústava nedovolovala.⁶⁰

Ačkoliv ze smlouvy není jasné, zda je Svazový stát konfederací či federací,⁶¹ lze říci, že bělorusko-ruská integrace tentokrát doznala markantnějších změn. Parlamentní shromáždění Svazového státu bylo rozděleno do dvou komor, přičemž horní komora se skládá ze stejného počtu ruských a běloruských poslanců, delegovaných národními parlamenty obou zemí, jako tomu bylo do té doby. Dolní komora je volena na čtyři roky ve všeobecných volbách, přičemž dvě třetiny mandátů náleží Rusům a třetina Bělorusům.⁶² Lukašenka má alespoň teoreticky možnost ovlivňovat rozhodování běloruských poslanců v horní komoře parlamentního shromáždění Svazového státu, neboť běloruský národní parlament, který poslance do zákonodárního orgánu Svazového státu deleguje, je od roku 1996 zcela pod kontrolou prezidenta.

Kontrola obsazení parlamentního shromáždění však pro Lukašenka neměla takový význam jako kontrola obsazení nejvyššího orgánu Svazového státu, a sice Nejvyšší rady Svazového státu (Vysšij Gosudarstvennyj Sovjet).

Ruská média a ruští liberální politici, naklonění Jelcinovi, obvinili Lukašenka z pokusu o převzetí moci nad Ruskem zvenčí poté, co v roce 1997 pronikl na veřejnost návrh smlouvy o unii.⁶³ V něm bylo stanoveno, že nejvyšším orgánem unie bude Nejvyšší rada, která se bude skládat z prezidentů, předsedů vlád, předsedů obou komor národních parlamentů a tajemníka Rady, tedy z devíti osob. Problém spočíval v tom, že veškerá rozhodnutí měla být podle návrhu přijímána prostou většinou.⁶⁴ V praxi by to znamenalo, že by rozhodoval Lukašenka, uvědomíme-li si, že devátým mužem – tajemníkem – byl Lukašenkův spojenec Gennadij Seleznev. Návrh byl po skandálu smeten ze stolu a ve smlouvě z roku 1999 je již jasně stanoveno, že Nejvyšší rada Svazového státu bude přijímat rozhodnutí formou „jeden stát, jeden hlas“,⁶⁵ čímž zaručuje, že moc ve strukturách Svazového státu neuzurpuje ani jedna ze stran.

⁶⁰ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 27.

⁶¹ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 151.

⁶² Yekadumava, I. Structure of the Governing Bodies of the Belarussian-Russian Union State. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 345.

⁶³ Silitski, V. The Political Economy of Russian-Belarusian Integration. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 241.

⁶⁴ Tamtéž, s. 240.

⁶⁵ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review...*, s. 151.

Smlouva z roku 1999 a koneckonců ani navrhovaná ústavní listina Svazového státu z roku 2003 (která do dnešního dne nebyla schválena), neurčila jasné hranice mezi pravomocemi vládních struktur národních států a struktur Svazového státu,⁶⁶ což vypovídá o nedůvěře, jakou k sobě státy Rusko a Bělorusko chovaly. Smlouva navíc předpokládala poměrně pozdní zavedení společné měny – důležitého integračního faktoru – a sice v roce 2005. Rok po podpisu smlouvy bylo dohodnuto, že k roku 2005 bude zřízena společná centrální banka a společná měna bude zavedena nejdříve v roce 2008, k čemuž, jak dnes víme, nedošlo.⁶⁷ Za této situace, kdy začínalo být jasné, že integrace obou zemí, z nichž minimálně jedna je nedemokratická, je v dohledné době nereálná, učinil Lukašenka poslední zoufalý pokus o získání většího politického vlivu v Rusku. V roce 1999 prohlásil, že bude viceprezidentem Svazového státu.⁶⁸ Svým prohlášením nepřímě polichotil Borisu Jelcinovi, kterému přenechal místo prezidenta. Je možné, že se tak pokusil přimět Jelcina k větší ochotě posílit orgány Svazového státu obětováním části ruské státní suverenity. Pravdou je, že Jelcin stejně neměl co ztratit, neboť jeho volební období již bylo téměř u konce. Na Lukašenkův signál ale nereagoval a odešel do politického důchodu. Postu ruského prezidenta se následně v roce 2000 ujal Jelcinův chránělec Vladimír Putin, který byl Lukašenkovi a jeho představám o integraci Ruska a Běloruska ještě méně nakloněn.

4.3. Stav bělorusko-ruské integrace k roku 2000

Je pozoruhodné v jak krátkém časovém rozmezí byly všechny tři smlouvy podepsány. Ještě pozoruhodnější je ovšem to, že žádná ze tří smluv nevytvořila funkční právní rámec integrace. Kompetence orgánů Svazového státu zůstaly nejasné. Vysvětlení je nasnadě: ruská a běloruská strana si navzájem nedůvěřovaly. Jak správně říká Iryna Jekadumava, integrace jakýchkoliv zemí s nedemokratickými režimy nemůže být úspěšná, neboť jí brání osobní ambice zúčastněných autokratů.⁶⁹ Integrace je vždy možná jen za předpokladu, že všechny zúčastněné strany budou ochotny ke kompromisům, neboť integrace přepokládá určitou oběť. Konkrétně se jedná o obětování svrchované moci ve prospěch vyššího celku. Lukašenka tuto oběť odmítá

⁶⁶ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 169.

⁶⁷ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1197.

⁶⁸ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 27.

⁶⁹ Yekadumava, I. Structure of the Governing Bodies of the Belarussian-Russian Union State. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 349.

podstoupit, dokud nedostane od ruské strany záruky, že bude o jeho politickou budoucnost postaráno, a to buď přímo v Rusku nebo ve strukturách Svazového státu.

Grigory Ioffe ve své studii píše, že Lukašenka opakovaně sliboval Rusku kontrolu nad tranzitem ropy a plynu přes území Běloruska výměnou za podporu během prezidentských voleb v roce 2001 a za příslib politického postu ve Svazovém státě Rusko-Bělorusko.⁷⁰ Tato skutečnost může vzbuzovat dojem, že je Bělorusko Lukašenkovi lhostejné a že Lukašenka usiluje primárně jen o svůj prospěch. Lukašenka je ale idealista, jakýsi „homo sovieticus“, který hluboce vyznává hodnoty socialismu.⁷¹ Jeho nekompromisní přístup v záležitosti bělorusko-ruské, zejména ekonomické integrace spočívá v tom, že je přesvědčen o správnosti běloruského modelu a chce jej uplatnit i v ruských poměrech. Nechce flirtovat s kapitalismem tak jako Rusko, nýbrž obnovit Sovětský svaz v co největším možném rozsahu.

Jak uvidíme v následující kapitole, integrace Běloruska a Ruska je možná, ale pravděpodobně pouze formou absorpce menšího státu větším. Takové spojení Ruska s Běloruskem ale Lukašenkovi vyhovovat nebude do té doby, kdy by se v Rusku případně ujali moci jemu ideologicky bližší komunisté či ultranacionalisté, což je čím dál méně reálné.

Období let 1996-1999 naplňovalo Lukašenka nadějí, že on je ten vyvolený, který spasí Ruskou federaci. Od roku 1997 do roku 1999 panoval v Rusku neustálý boj o moc mezi stoupenci Jelcina a protireformními silami⁷² a Lukašenka byl připraven do něj vstoupit. To dokládají jeho cesty do ruských gubernií, kde se Lukašenka podle slov ruských politologů choval, jako by pořádal předvolební kampaně.⁷³ Podpis smluv, které měly vést k hlubší a hlubší integraci, přišel hlavně z Lukašenkovy iniciativy, a to v tak rychlém sledu, aby Lukašenka mohl co nejdříve vstoupit na ruskou politickou scénu. Jeho úmysly byly ale v Kremlu zaznamenány, o čemž svědčí například zavržení návrhu smlouvy o unii z roku 1997, a tak se Lukašenka z ruské strany nedočkal konkrétnějších činů v otázce integrace. Výjimkou byla oblast vojenská, kde spolupráce fungovala čím dál lépe. Například v roce 1998 přijaly Bělorusko a Rusko návrh společné obranné

⁷⁰ Ioffe, G. Understanding Belarus: Economy and Political Landscape. *Europe-Asia Studies* No. 1, Vol. 56, 2004, p. 94.

⁷¹ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, p. 14.

⁷² Yekadumava, I. The Russian Regional Policy of Alyaksandr Lukashenka. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 325.

⁷³ Tamtéž, s. 323.

politiky a v roce 1999 podepsaly dohodu o vytvoření společné bělorusko-ruské armády o síle 300 000 mužů.⁷⁴

5. Integrace v období let 2000-2003

5.1. Charakteristika období

S nástupem Vladimíra Putina na post prezidenta Ruské federace se dynamika bělorusko-ruské integrace proměnila ve stagnaci. Bylo to do značné míry dáno stabilizací vnitropolitických poměrů v Rusku. Pro Rusko přestala být integrace výhodná, a to i z hlediska politického. Dokonce lze říci, že integrace začala být pro Rusko z několika důvodů škodlivá. Prezident Putin například na summitu v roce 2002 prohlásil, že pokusy o obnovení Sovětského svazu nemohou jít na úkor ekonomických zájmů Ruska.⁷⁵ Měl tím na mysli, že si Rusko nemůže dovolit dále dotovat běloruský „hospodářský zázrak“ a zároveň Bělorusko respektovat jako rovnocenného partnera. V období let 2000-2003 proto nastal obrat, kdy Rusko začalo nabízet Bělorusku integraci po vzoru sjednocení Německa.

V důsledku zvýšené snahy Ruska podmanit si Bělorusko, začal Lukašenka intenzivněji klást důraz na běloruskou státnost. Jednalo se však stále o podobu státnosti sovětské, nikoliv o státnost, kterou prosazovali Lukašenkovi prodemokratičtí odpůrci. Byl zaznamenán odklon od Ruska, ale pouze ve smyslu Ruska putinovského. Když Putin v roce 2002 nabídl Bělorusku připojení ve formě šesti gubernií, Lukašenka prohlásil, že „takový návrh si nedovolil ani Stalin“.⁷⁶ Chtěl tím připomenout, že i za Sovětského svazu se Bělorusko těšilo určité autonomii a dokonce mělo od roku 1945 vlastní křeslo ve Valném shromáždění Organizace spojených národů. Lukašenka byl zklamán tím, že Rusko nedoceňuje význam, jaký Bělorusko mělo pro SSSR a jaký by mohlo mít ve svazku s Ruskem.

⁷⁴ Mikalayew, Y. Military Cooperation Between Belarus and Russia. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 411.

⁷⁵ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1197.

⁷⁶ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 31.

5.2. Proměny v ruském přístupu k bělorusko-ruské integraci

5.2.1. Vzestup oligarchického kapitalismu v Rusku a jeho vliv na integraci

Graham Smith ve své studii hovoří o předsedovi ruských komunistů G. Zjuganovovi jako o předním stranickém politickém geografovi. Říká, že podle Zjuganova byl v devadesátých letech pro Rusko hlavní geopolitickou výzvou boj proti kapitalistické globalizaci. Jediným způsobem, jakým se Rusko mohlo účinně vymezit proti sílícímu Západu, byl údajně návrat ke komunismu.⁷⁷ Toto neosovětské uvažování, ne nepodobné Lukašenkovu, které pramenilo z rozčarování z negativních vlivů hospodářské transformace, bylo s nástupem Putina postupně marginalizováno. Lukašenka s největší pravděpodobností spoléhal, že Rusko, podobně jako on sám, zavrhne transformaci pod tlakem neblahého hospodářského vývoje devadesátých let a dá přednost zažitému komunistickému systému a spolupráci s nástupnickými státy Sovětského svazu, zejména s Běloruskem. Ještě po volbách do ruského parlamentu v prosinci roku 1999, které opět vyhrála komunistická strana se ziskem 24,3 % hlasů,⁷⁸ to vypadalo, že by se Lukašenkovo nevyřčené přání mohlo naplnit. Nestalo se tak, protože se Putin po svém nástupu do úřadu rozhodl s komunistickou opozicí skoncovat. Podpořil vznik koalice Jednotné Rusko a poté v roce 2002 nechal připravit komunisty o takřka všechna předsednictví výborů státní Dumy (dolní komora hlasovala o sesazení sedmi komunistických předsedů výborů, zbylí dva se funkce vzdali na protest).⁷⁹ To byl počátek konce snění o možném návratu do doby před rozpadem SSSR, a to jak pro ruské komunisty, tak pro Lukašenka, který s jejich podporou počítal.

Ruským komunistům nepomohla ani skutečnost, že se ruská ekonomika začala po propadu z roku 1998 pomalu, ale jistě vzpamatovávat. Hospodářské reformy v Rusku zapříčinily vzestup relativně malé skupiny politicky aktivních oligarchů, kteří nastartovaly ruskou ekonomiku značnými investicemi.⁸⁰ Podle Davida Marplese si Aleksandr Lukašenka v době, kdy nejhlasitěji volal po jednotě s Ruskem, neuvědomoval jeho „quasi-kapitalistickou“ povahu.⁸¹ Proto po ekonomické stabilizaci

⁷⁷ Smith, G. The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series* No. 4, Vol. 24, 1999, p. 486.

⁷⁸ Buszynski, L. Russia and the Commonwealth of Independent States in 2002: Going Separate Ways. *Asian Survey* No. 1, Vol. 43, 2003, p. 16.

⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

⁸⁰ Shleifer, A. Treisman, D. A Normal Country: Russia After Communism. *The Journal of Economic Perspectives* No. 1, Vol. 19, 2005, p. 161.

⁸¹ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 34.

ruského státu na přelomu tisíciletí začal Lukašenka hájit běloruskou státnost a zdržovat v otázce bělorusko-ruské integrace, kterou začínal čím dál více chápat jako snahu Ruska si Bělorusko podmanit. A vskutku v letech 2002-2003 Putin vyvíjel na Lukašenka tlak, aby umožnil ruskému kapitálu pronikat do Běloruska.⁸² Jeho cílem bylo a dodnes je získat kontrolu nad běloruským energetickým průmyslem, a to prostřednictvím vynucené privatizace. Ruská strana projevovala konkrétní zájem o běloruského státního přepravce plynu Beltransgaz, neboť, jak známo, prioritou ruské zahraniční politiky je udržovat kontrolu nad tranzitem zemního plynu, aby si Rusko mohlo diktovat cenu této suroviny. V reakci na to, že Lukašenka odmítl tuto společnost privatizovat podle ruských pravidel, snížil ruský exportér plynu Gazprom – jehož vlastníkem je ze 37 % vláda Ruské federace – na začátku zimního období v roce 2002 dodávky plynu do Běloruska o polovinu.⁸³ Rusko tímto způsobem Lukašenka vydírá. Podporuje ho, ale již jen pod podmínkou, že Lukašenka ruským oligarchům, potažmo ruské vládě, odprodá velké běloruské podniky. Na rozdíl od Jelcina dal Putin Lukašenkovi jasně najevo, kdo je ve svazku Ruska s Běloruskem komu nadřazený a omezil tak Lukašenkovy vyhlídky na ovládnutí Kremli.

5.2.2. Změna zahraničně-politických priorit Ruska

Další důležitou okolností nástupu Vladimíra Putina na post ruského prezidenta je bezpochyby částečná proměna světového uspořádání po 11. září 2001. Teroristické útoky na Světové obchodní centrum v New Yorku a na Pentagon a následné vyhlášení války proti terorismu, přispělo do jisté míry ke sblížení Ruska a Spojených států a k přesunu těžiště ruské pozornosti do oblasti střední Asie, kde Afghánistán začal působit jako potenciální rozvratný činitel.⁸⁴ Leszek Buszynski naznačuje, že se Putinovo Rusko po roce 2001 přestalo obávat o expanzi Severoatlantické aliance (NATO) do oblasti ruského blízkého pohraničí, začalo s NATO spolupracovat a soustředit se na hrozby spojené s nárůstem islámského radikalismu.⁸⁵ Byť se sám autor této práce s názorem Buszynského plně neztotožňuje, určitě lze po roce 2001 vypožorovat změnu v ruské zahraniční politice, kterou charakterizuje nezájem Ruska

⁸² Silitski, V. Still Soviet? Why Dictatorship Persists in Belarus. *Harvard International Review* No. 1, Vol. 28, 2006, p. 51.

⁸³ Ioffe, G. Understanding Belarus: Economy and Political Landscape. *Europe-Asia Studies* No. 1, Vol. 56, 2004, p. 94.

⁸⁴ Buszynski, L. Russia and the Commonwealth of Independent States in 2002: Going Separate Ways. *Asian Survey* No. 1, Vol. 43, 2003, p. 20.

⁸⁵ Tamtéž, s. 15-16.

udržet strukturu SNS. Za Jelcina mělo SNS sloužit ke zmírnění dopadů rozpadu SSSR.⁸⁶ Putin však již během svého prvního volebního období neměl potřebu – tak jako Jelcin – ujistovat komunisty a rozhořčené voliče, že SSSR nadále trvá, byť v podobě volnějšího, teoreticky rovnocenného svazku států, kterým bylo SNS. Místo toho přešel k nepokryté silové politice, známé z dob carského Ruska, a proto nabídl v roce 2002 Bělorusku připojení k Rusku v podobě šesti nových gubernií. Podle Dmitrije Trenina Putin nikdy neskrýval odpor k Lukašenkovi a k jeho neosovětskému režimu a po sblížení Ruska a Západu v roce 2001, se Putin dokonce styděl za svého běloruského spojence, který si vysloužil přezdívku „poslední diktátor v Evropě“.⁸⁷ Je na místě také poznamenat, že pověst Běloruska zcela propadla v souvislosti s jeho zařazením administrativou amerického prezidenta George W. Bushe mezi země „osy zla“ a s jeho označením jako „výspa tyranie“.⁸⁸

Rusko se po překonání vnitřních rozporů začalo postupně opět přetvářet z regionálního aktéra v aktéra globálního a pro politiku ústupků již nebyl důvod. Rusko začalo sledovat své vlastní zájmy a nikoliv zájmy SNS nebo postsovětského prostoru jako celku. Již v druhé polovině devadesátých let začalo Rusko rozvíjet vztahy se sousedními zeměmi zvláště a v různých intenzitách.⁸⁹ Po nástupu Putina k moci bylo Rusko nadále nakloněno myšlence integrace s Běloruskem, ovšem tak, aby to co nejvíce vyhovovalo Rusku, a tak Putin nekoordinoval svou politiku s Lukašenkem. Aleksandru Lukašenkovi se nelíbilo ruské sblížování se Západem a v roce 2002 prohlásil: „Nemůžeme následovat Rusko jen proto, že to vyhovuje Rusku, musí to také vyhovovat nám. Oba státy unie musí koordinovat své politiky.“⁹⁰ K zavržení rovnocenného přístupu k Bělorusku vedlo Putina také poznání, že běloruská ekonomika je ekvivalentem 3 % ekonomiky ruské.⁹¹

⁸⁶ Buszynski, L. Russia and the Commonwealth of Independent States in 2002: Going Separate Ways. *Asian Survey* No. 1, Vol. 43, 2003, p. 23.

⁸⁷ Trenin, D. Russia's Policy Towards Belarus: A Tale of Two Presidents. In: Forbrig, J. Marples, D. R. Demeš, P. (eds.) *Prospects for Democracy in Belarus*. The German Marshall Fund of the United States, Washington 2006, p. 79.

⁸⁸ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 28.

⁸⁹ Tsikhamiraw, A. Belarus in Russia's Foreign Policy. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 391.

⁹⁰ Tsikhamiraw, A. Russia in the Foreign Policy of Belarus. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 378.

⁹¹ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1197.

5.2.3. Ukončení čečenského konfliktu

Ozbrojený konflikt mezi Rusy a Čečenci, který se s tříletou přestávkou táhl od roku 1994, byl Vladimírem Putinem ukončen v únoru 2002. Nový ruský prezident tak dosáhl vítězství, které se jeho předchůdci dosáhnout nepodařilo, získal si tím značnou popularitu a pomohl Rusko vnitřně stabilizovat. K vojenskému úspěchu mu zajisté dopomohlo již zmiňované sblížení mezi Ruskem a Západem, díky kterému Západ po roce 2001 přestal tak hlasitě kritizovat ruský postup proti Čečencům.⁹²

Odvracení hrozby rozpadu Ruské federace vedlo k vnitřní konsolidaci Ruska, k jeho posílení na mezinárodní scéně a ke zlepšení jeho vyjednávací pozice ve vztahu k Bělorusku. Lze říci, že od roku 2002 Rusko s Běloruskem vyjednává z pozice nadřazeného a vnucuje mu svůj model integrace, tj. model federativní (ve kterém by mělo Rusko navrch) a nikoliv konfederativní.

5.3. Proměny běloruského přístupu k integraci

Běloruský přístup k integraci se do značné míry měnil v závislosti na proměně přístupu ruského. Čím více ruská strana dávala najevo úmysl absorbovat svého souseda, tím více Lukašenka integraci brzdil a tvrdil, že jsou to Rusové, kdo tvoří překážky.⁹³

Prezidentské volby v Rusku v roce 2000 zasadily snahám Lukašenka o ovlivnění tamního politického boje smrtelnou ránu. Jeho návštěvy ruských gubernií, kde si Lukašenka získával příznivce, nepřinesly očekávané ovoce a on se musel začít pomalu smířovat s tím, že na ruskou politickou scénu nepronikne. Iryna Jekadumava píše, že právě v okamžiku zvolení Putina prezidentem, Lukašenkovo volání po integraci zesláblo, neboť integrace již nemohla naplnit jeho osobní ambice na ovládnutí Kremlu.⁹⁴

Jelcinova éra přinesla značné rozvolnění ruského federálního svazku. Dmitrij Trenin tvrdí, že díky ruské ústavě z roku 1993, která dávala ruským guvernérům mandát v lidovém hlasování, došlo k posílení pravomocí regionálních vůdců do té míry, že se utvořil jakýsi systém feudálního typu.⁹⁵ Ten guvernérům umožnil vést vlastní politiku

⁹² Švankmajer, M. et al. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, s. 502.

⁹³ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 31.

⁹⁴ Yekadumava, I. The Russian Regional Policy of Alyaksandr Lukashenka. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 328.

⁹⁵ Trenin, D. *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2002, p. 237.

nezávisle na centrální vládě, navazovat obchodní styky s Běloruskem a zavádět na svých územích běloruský model hospodářství. S nástupem Putina tento trend pohl, neboť Putin mimo jiné posílil kontrolu federálních úřadů nad guberniemi a jednotliví guvernéri si svými styky s Lukašenkem již nechtěli znepřátelit centrální vládu, neboť na ní byli mocensky závislí.⁹⁶ Intenzita Lukašenkových návštěv ruských gubernií proto poklesla.

Lze říci, že po roce 2000 klesla Lukašenkova naděje na získání rozhodujícího politického vlivu v Rusku. Do ohrožení se ale dostalo také jeho postavení doma v Bělorusku. Podle průzkumu, který vykonal Nezávislý institut sociálně-ekonomických a politických výzkumů (NISEPI), podporovalo v dubnu roku 2002 spojení s putinovským Ruskem 53,8 % respondentů (o 12 % více než v březnu roku 1999, kdy ještě vládl Jelcin). Navíc, kdyby byl existoval post prezidenta Svazového státu Rusko-Bělorusko, 50,5 % respondentů by volilo Vladimíra Putina, kdežto pouhých 14 % by volilo Aleksandra Lukašenka.⁹⁷ Tyto výsledky svědčí o tom, že Putinovo Rusko bylo pro značnou část běloruského obyvatelstva přitažlivější, než Lukašenkovo neosovětské Bělorusko. Lukašenkův sovětský běloruský patriotismus nebyl sdílen většinou běloruské populace, která, jak se zdálo, čím dál více vzhlížela ke kapitalistickému Rusku, kde hospodářská transformace, tolik kritizována Lukašenkem, začala konečně přinášet své ovoce. V srpnu 2002 ruský ministr financí Aleksej Kudrin údajně prohlásil, že se Rusko definitivně vzpamatovalo z recese z roku 1998 a očekává 3-4% růst ekonomiky na období let 2003-2006.⁹⁸ Prohlášení, jako je toto, zajisté dělala Rusku mezi Bělorusy dobrou reklamu.

Lukašenka ve snaze odvrátit absorpci Běloruska Ruskem začal zřetelněji prosazovat konfederativní model integrace, díky němuž by mohl alespoň spolurozhodovat o ekonomických, politických a jiných záležitostech týkajících se Ruska. Putin si oproti tomu představoval federativní zřízení Svazového státu Rusko-Bělorusko, potažmo sjednocení po vzoru sjednocení německého z konce 20. století, tj. společný stát s „jedním parlamentem, (...) jednou vládou a jednou zemí.“⁹⁹ Rozdílné vnímání toho, kam by měla integrace směřovat, vedlo k jejímu zpomalení. Oba postoje

⁹⁶ Rontoyanni, C. Belarus and the East. In: White, S. Korosteleva, E. Löwenhardt, J. (eds.) *Postcommunist Belarus*. Rowman & Littlefield, Lanham 2005, p. 130.

⁹⁷ Ioffe, G. Understanding Belarus: Economy and Political Landscape. *Europe-Asia Studies* No. 1, Vol. 56, 2004, p. 105.

⁹⁸ Buszynski, L. Russia and the Commonwealth of Independent States in 2002: Going Separate Ways. *Asian Survey* No. 1, Vol. 43, 2003, p. 18.

⁹⁹ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1198.

lze nejlépe ilustrovat na problémech souvisejících s přijetím návrhu ústavy Svazového státu.

5.4. Návrh ústavy Svazového státu Rusko-Bělorusko

První návrh ústavní listiny Svazového státu Rusko-Bělorusko byl vypracován společným rusko-běloruským výborem v březnu 2003 a obsahoval ustanovení, která již byla obsažena ve smlouvě ustavující Svazový stát z 8. prosince 1999. Tzn., že Svazový stát se má podle navrhované ústavní listiny nadále skládat z Nejvyšší rady, dvoukomorového Parlamentu, Rady ministrů, Soudu Svazového státu a Účetního dvora. Návrh ústavy nově definoval Svazový stát jako „stát“ a členské státy jako podřízené jeho orgánům. Dále zavádí občanství Svazového státu a hlásí se jako ústava nadřazená národním právním systémům. Oproti tomu ale „s ohledem na dobrovolné předání pravomocí Svazovému státu“ ponechává členským státům jejich ústavy, mezinárodněprávní subjektivitu, volnost v domácí politice a státní symboliku. Návrh měl být přijat v referendech v obou zemích, k čemuž do dnešního dne ale nedošlo.¹⁰⁰

Navzdory tomu, že návrh ústavy více či méně zachovává institucionální strukturu Svazového státu, tak jak byla definována ve smlouvě z roku 1999, se v Kremlu setkává s odporem. Jedná se o dokument kompromisní povahy, který si v mnohém protiřečí, neboť nestanovuje jasnou hranici mezi kompetencemi národních států a Svazového státu a tím pádem vyhovuje spíše Bělorusku. Jasně z návrhu nevyplývá státní zřízení: má-li jít o konfederaci, či o federaci.¹⁰¹ Tato otázka zůstala otevřená.

Putin podmiňuje schválení návrhu ústavy nastartováním hospodářských reforem v Bělorusku a Lukašenka podmiňuje nastartování hospodářských reforem schválením návrhu ústavní listiny. Bělorusko mělo například do července 2003 zavést ruský rubl jako platidlo, které by bylo v oběhu současně s rublem běloruským (v roce 2001 byl pro tento účel stanoven pevný směnný kurz mezi oběma měnami), ale běloruské vedení tak odmítlo učinit, dokud nebude sjednána a podepsána ústava.¹⁰² Tento stav připomíná začarovaný kruh.

¹⁰⁰ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 156.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 153.

¹⁰² Rontoyanni, C. Belarus and the East. In: White, S. Korosteleva, E. Löwenhardt, J. (eds.) *Postcommunist Belarus*. Rowman & Littlefield, Lanham 2005, p. 129.

5.5. Počátek ruských snah o odstranění Lukašenka

Obě strany soudí, že integrace je žádoucí, ale vzájemně si nedůvěřují. Lze říci, že jedna strana čeká na druhou, až učiní ústupky. K tomu je ale zapotřebí, aby se alespoň v jedné ze dvou zúčastněných zemích změnilo vedení. Lukašenka, jak již bylo řečeno, o svržení Jelcina v druhé polovině devadesátých let usiloval, a sice vytvářením spojení s ruskými regionálními politiky. Svou šanci ovlivnit ruskou politickou scénu ve svůj prospěch však promarnil a od roku 2000 mohl jen doufat, že otázku integrace zdrží dost dlouho na to, aby Putina v příštím volebním období stačil nahradit politik méně imperialistického ražení, který bude nakloněn rovnocenné spolupráci mezi oběma zeměmi.

Vladimír Putin, vědom si Lukašenkových úmyslů proniknout na ruskou politickou scénu, ale na nic nečekal a začal vyvíjet aktivní snahu běloruského prezidenta odstranit a nahradit ho poddajnějším proruským politikem, který zavrhně neosovětizaci a přistoupí na začlenění Běloruska do „quasi-kapitalistické“ Ruské federace. Podle Dmitrije Trenina se Kreml v letech 2000-2003 připravoval na jednání s post-Lukašenkovským Běloruskem a navazoval kontakty s potenciálními následovníky Lukašenka, a to i s těmi prodemokratickými.¹⁰³ Nutné je však poznamenat, že Lukašenkovo neosovětské Bělorusko je pro Putinovo Rusko stále menším zlem, než Bělorusko proevropské, zavrhuje jakoukoliv integraci s Ruskem. Proto Rusko Lukašenka podpořilo v prezidentských volbách roku 2001, kdy prohlašovalo, že volby proběhly podle pravidel. S odstraňováním Lukašenka postupuje Rusko pomalu a opatrně, a to hlavně vývozem kapitálu do Běloruska.

Mezi další způsoby upevňování ruského vlivu v Bělorusku patří také například „vývoz kultury“. Andrej Jekadumaš ve své studii o rusko-běloruských kulturních vztazích píše, že ačkoliv se běloruská vládnoucí elita snaží v Bělorusku „zakonzervovat anti-liberální kulturu podle sovětské předlohy“, Rusku se daří do Běloruska pod tlakem exportovat kulturu liberální. Rusku to umožňuje kapitalismus, který je podle Jekadumaša předpokladem kulturního rozvoje.¹⁰⁴ Cílem Putina není tak docela odstranění Lukašenka, jako rozbití základů, na kterých jeho režim stojí. Bělorusko se ruským vlivům od nástupu Putina k moci snažilo bránit a přistoupilo například

¹⁰³ Trenin, D. Russia's Policy Towards Belarus: A Tale of Two Presidents. In: Forbrig, J. Marples, D. R. Demeš, P. (eds.) *Prospects for Democracy in Belarus*. The German Marshall Fund of the United States, Washington 2006, pp. 79-80.

¹⁰⁴ Yekadumaw, A. The Russian Factor in the Development of Belarusian Culture. In: Bulhakaw, V. (ed.) *Belarus-Russia Integration*. Warsaw Analytical Group, Minsk 2003, p. 218-219.

k zobrazování Ruska v běloruské státem kontrolované televizi jako nepřátelského vůči Bělorusku. Nechybělo ani uzavření několika ruských radiových stanic na území Běloruska, například rádia Majak, Junost' a Rossija.¹⁰⁵

Lze říci, že Putin do značné míry podcenil odolnost Lukašenka a jeho režimu vůči vnějším vlivům. V době nástupu Putina k moci se objevovaly názory, že Lukašenkovi bude ze strany Ruska nabídnuto značné finanční zabezpečení výměnou za dobrovolný odchod do politického důchodu. Tento názor podle Davida Marplese zastával například ruský politolog Andrej Suzdalcev.¹⁰⁶ Lukašenka by se ale pravděpodobně nikdy nenechal takto uplatit. Výrazně se liší od ostatních autoritativních vládců v tom, že je skutečným idealistou. Jak již bylo řečeno, jde o muže se světonázorem průměrného občana SSSR, který své vítězství v prvních prezidentských volbách v roce 1994 pochopil jako potvrzení jeho role „mesiáše“.¹⁰⁷

5.6. Stav bělorusko-ruské integrace k roku 2003

Nelze říci, že by se bělorusko-ruská integrace přestala vyvíjet v momentě nástupu Vladimíra Putina na post prezidenta Ruské federace, pouze nabrala jiný směr, než jaký měla za jeho předchůdce Borise Jelcina. V období let 2000-2003 nebyla podepsána žádná významnější smlouva, která by integrační proces prohloubila. Unijní orgány jen vyprodukovaly návrh ústavní listiny, ve které ovšem chybělo zcela zásadní vymezení pravomocí unijních orgánů a národních států. Putin si stejně jako Lukašenka integraci přál, ovšem její model si představoval jinak. Spojení obou států si představoval bez Lukašenka, který trval na tom, aby Svazový stát byl konfederací dvou nezávislých států. Rusko začalo sledovat takovou politiku, aby integrace co nejvíce vyhovovala jeho zájmům a odmítalo obětovat byť jen trochu státní suverenity ve prospěch bělorusko-ruského soustátí. Rusové začali Bělorusko vnímat jako subjekt novodobého ruského impéria, který nemá nárok ani na ty výsady, kterých se těšilo za SSSR, tj. například vlastního křesla v OSN.

Zlomový byl rok 2002, kdy Rusko dosáhlo vnitřní stability a mohlo se navenek opět prezentovat jako plnohodnotná světová velmoc. Rusko se za prvé zotavilo

¹⁰⁵ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 29.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 29.

¹⁰⁷ Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, p. 14.

z hospodářské recese, která trvala od roku 1998. Za druhé dotáhlo do úspěšného konce vojenské tažení proti odbojnému Čečensku. V tomto roce se také vyjasnil Putinův postoj k bělorusko-ruské integraci, a sice úmysl svého menšího souseda ovládnout: Bělorusku bylo nabídnuto připojení ve formě šesti nových gubernií. Ovládnutí Běloruska mělo probíhat formou odkoupení velkých běloruských podniků, počínaje Beltransgazem, společností řídicí tranzit plynu přes území Běloruska. Lukašenkovo odmítnutí privatizace této společnosti způsobilo v roce 2002 plynovou krizi, kdy Rusko snížilo dodávky plynu do Běloruska o polovinu. Tento incident jen předznamenal sérii dalších konfliktů po roce 2003.

V roce 2003 poté, co byl vydán první návrh ústavy Svazového státu, integrace obou zemí zamrzla. Rusko si nepřálo v integraci pokročit dokud Bělorusko netransformuje své hospodářství reformami, které Bělorusko po rozpadu SSSR původně zavrhl. Lukašenka se zase reformám a ruskému nátlaku bránil a pravděpodobně čekal, dokud se v čele Kremlu neobjeví politik, který bude nakloněn rovnocenné spolupráci s Běloruskem.

6. Nástin vývoje po roce 2003

V období po roce 2003 v zásadě nelze zaznamenat žádný konstruktivní posun v bělorusko-ruské integraci. Stanoviska obou prezidentů se nijak významněji neproměnila. Otázka integrace se čas od času pouze dostávala zpět do popředí agend zúčastněných států. K oživení debaty o integračním procesu Ruska a Běloruska došlo především v roce 2004, kdy na Ukrajině propukla tzv. „Oranžová revoluce“ a pak také v roce 2006, kdy se v Bělorusku konaly volby, během nichž se Lukašenka potřetí (a tedy v rozporu s ústavou z roku 1996) ucházel o post prezidenta.

Výsledek Oranžové revoluce na Ukrajině v roce 2004 geopoliticky oslabil Rusko a vyvolal obavy, že by revoluce mohla zasáhnout i území Běloruska a eventuálně vést ke změně tamního režimu. Otázka bělorusko-ruské integrace se tak znovu dostala do popředí zájmu obou zúčastněných států, neboť se na samých hranicích Svazového státu objevilo nové bezprostřední ohrožení. Rusko si nemohlo dovolit „ztratit“ po Ukrajině i Bělorusko, a to především z toho důvodu, že Rusko je do značné míry na Bělorusku

závislé z vojensko-bezpečnostního hlediska. Ruské vojenské základny v Bělorusku totiž tvoří integrální součást ruského obranného systému.¹⁰⁸

K prohloubení integrace ale navzdory očekávání v politické a ekonomické sféře opět nedošlo. Určitý pokrok lze zaznamenat jen v oblasti vojenské, což potvrzují závěry Ruth Deyermond, že bělorusko-ruská integrace je politicky a ekonomicky neúspěšná, kdežto z vojenského hlediska ji za úspěch považovat lze.¹⁰⁹ V roce 2006 například Bělorusko a Rusko poprvé v dějinách Svazového státu společně zorganizovaly masivní vojenské cvičení s názvem „Štít Svazu“ (Ščit Sojuza).¹¹⁰

Zajímavé je, že se v říjnu roku 2005 ukázalo, že většina obyvatel Ruské federace není nakloněna Putinově úmyslu učinit z Běloruska součást Ruska. Průzkum provedený sociologickým střediskem VCIOM ukázal, že zhruba 30 % Rusů bylo pro konfederativní zřízení Svazového státu, kdežto pouhých 13 % bylo pro společný stát s jednou vládou, armádou a symboly. Institut NISEPI vykonal podobný průzkum o měsíc dříve v Bělorusku, kde se taktéž jen asi 13 % lidí vyslovilo pro jeden stát.¹¹¹ Z průzkumů je patrné, že nebýt Vladimíra Putina a jeho velmocenské až imperialistické politiky, rovnocenné postavení obou zemí v rámci Svazového státu by teoreticky bylo proveditelné, neboť by mu nebránilo naladění ruské společnosti.

Dalším impulsem urychlujícím integrační proces byly očekávané prezidentské volby v roce 2006 v Bělorusku. Lukašenka nutně potřeboval, aby Rusko podpořilo výsledek do značné míry zmanipulovaných voleb. Výměnou za takovou podporu ovšem Rusko zesílilo požadavek na privatizaci Beltransgazu.¹¹² Co následovalo byl rusko-běloruský spor z roku 2007 o cenu dodávaného plynu. Rusko tím připomnělo Lukašenkovi, že blahobyt obyvatel Běloruska je do značné míry v ruských rukou. Putin usiloval o to, aby se Bělorusko stalo loutkovým státem Ruska a Lukašenka do tohoto plánu nezapadal, neboť není bezmezně proruský, ale pouze prosovětský. Lze se domnívat, že pro Rusko by bylo ideální si svého menšího souseda podmanit, spíše než ho pohltit, tj. nerušit běloruskou státnost, ale pouze pomoci zvladatelnému běloruskému politikovi k moci, jehož prostřednictvím by Rusové v Bělorusku a jménem Běloruska

¹⁰⁸ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review* No. 15-16, 2005, p. 164.

¹⁰⁹ Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, p. 1203.

¹¹⁰ Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, p. 30.

¹¹¹ Žulys, A. Towards a Union State of Russia and Belarus. *Lithuanian Foreign Policy Review...*, s. 158-159.

¹¹² Tamtéž, s. 163-164.

mohli prosazovat svou vůli. Ideální by to bylo zejména z toho důvodu, že by se Rusko nemuselo vypořádávat s problémy běloruského hospodářství a také by fakticky na půdě OSN nadále disponovali dvěma hlasy. Zvladatelným politikem by snad mohl být proruský naladěný představitel běloruské opozice Aleksandr Kazulin, ale nikoliv Lukašenka.

Nezkrotlost Lukašenka se výrazně projevila v srpnu roku 2008, kdy nepodpořil ruský vpád do Gruzie, respektive podpořil jej se zpožděním, a následně neuznal nezávislost odštěpeneckých regionů Abcházie a Jižní Osetie.¹¹³ Takovéto postoje naznačují, že Lukašenka nerezignuje na běloruský sovětský patriotismus a bude se nadále vymezovat proti quasi-kapitalistickému Rusku, a to navzdory skutečnosti, že nemůže vyhrát.

7. Závěr

Zájem Běloruska o znovusjednocení s Ruskou federací existoval prakticky od rozpadu Sovětského svazu. Bělorusko bylo jedním z nástupnických států SSSR, které byly nejvíce ohrožené rozbitím hospodářských vazeb na Rusko. Místo toho, aby nastartovalo hospodářskou transformaci a přeorientovalo se na jiné trhy do té míry, jak to učinily například pobaltské státy, se Bělorusko rozhodlo podržet si centrálně plánované hospodářství a tím pádem se i udržet v ekonomické a politické závislosti na Rusku. Neochota reformovat hospodářství byla dána jednak tím, že v Bělorusku po roce 1991 nedošlo k obměně elit a jednak také tím, že Bělorusko dlouho působilo dojmem „výkladní skříň socializmu“, ve které byla životní úroveň na poměry SSSR relativně vysoká.

Nastoupivší Lukašenka tento nezměněný stav v podstatě odůvodnil tím, že Bělorusko je jádrem někdejšího SSSR a zachráncem slovansko-sovětské civilizace. Bělorusko se v jeho očích stalo živoucím dokladem toho, že se socialismus v jeho sovětském podání může v podmínkách jednadvacátého století udržet. K vybudování neosovětského Běloruska, Lukašenka zavrhl hospodářské reformy, zavedl symboly takřka identické se symboly Běloruské sovětské socialistické republiky a obnovil vládu pevné ruky.

¹¹³ Bagapsh believes Lukashenka will recognize Abkhazia. *Charter 97*. 2009, dostupný z: <<http://www.charter97.org/en/news/2009/4/3/16870/>> (staženo 5.5.2009).

S přesvědčením, že Bělorusko je – minimálně duchovně – nadřazené Rusku, inicioval Lukašenka bělorusko-ruský integrační projekt. Lukašenka motivovala především vidina „ovládnutí“ Kremlu. Jeho cílem bylo podpořit jemu ideologicky příbuzné ruské komunisty v zápasu o moc, který v Rusku probíhal v podstatě až do konsolidace moci Vladimíra Putina, a vyvolat tam podobné neosovětské kroky, jaké byly uskutečněny v Bělorusku. Lukašenka by se potom jako „zachránce SSSR“ mohl s jejich podporou chopit moci v Rusku. Lukašenkovy vyhlídky byly v tomto ohledu poměrně slibné, neboť v letech 1997-2000 pravidelně pořádal cesty do ruských gubernií, kde prosazoval „běloruský model hospodářství“ a kde si získal pověst oblíbeného politika. Byť byl Lukašenka v Rusku oblíbeným politikem, nemohl se o post ruského prezidenta ucházet, dokud nedošlo k úplnému sjednocení Ruska a Běloruska. V „dynamických“ letech 1996-1999 podepsal se svým ruským protějškem Jelcinem integrační smlouvy, které ale byly hlavně deklarativní povahy a cíle v nich vytyčené byly naplněné jen z části. Jelcin tím, že na integraci nepříliš ochotně přistoupil, připravil o část podpory ruské komunisty, pro něž byla obnova starého řádu jedním z předních cílů. Spolupráce obou zemí lze v tomto období považovat za rovnocennou, neboť byla oboustranně výhodná.

S nástupem Putina k moci a se stabilizací poměrů v Rusku se situace změnila. Komunisté přestali představovat takovou hrozbu a nové sebevědomé Rusko změnilo svoji politiku k sousedním zemím, zejména k Bělorusku, kterému začalo vnucovat federativní model sjednocení, tj. vytvoření jednoho státu se společnou vládou, parlamentem, armádou, symboly, atd. V letech 2000-2003 proto začala integrace stagnovat. Lukašenka již nebyl myšlenkou společného státu s jednou vládou nakloněn, neboť Putin byl tou dobou daleko populárnější a zajisté by Lukašenka v jednotném státě odstínil.

Lukašenka si pravděpodobně nepřál vládnout Svazovému státu, jehož součástí by bylo kapitalistické Rusko. Lukašenka je idealista oddaný ideálům socialismu, který někdy bývá také označován jako skutečný „homo sovieticus“. Tímto lze také vysvětlit jeho odklon od integrace po stabilizaci vnitropolitické situace v Rusku a také jeho zesílený běloruský sovětský patriotismus.

Obě země se ještě neshodly na finální podobě ústavy Svazového státu. Zatímco Putin podmiňuje přijetí ústavy (respektive uspořádání referenda o ústavě) hospodářskými reformami v Bělorusku, Lukašenka podmiňuje nastartování hospodářských reforem přijetím ústavy. Pokud je Lukašenka opravdu tzv. homo

sovieticus, nelze očekávat, že na Ruskou podmínku přistoupí. Je ovšem pod velkým tlakem ruského koncernu Gazprom, který si vynucuje privatizaci běloruské společnosti Beltransgaz.

Závěrem lze říci, že bělorusko-ruská integrace uvázla na mrtvém bodě, protože se v obou zemích etablovaly rozdílné hospodářské a politické systémy. Integrace by bývala úspěšná, kdyby v devadesátých letech v Rusku zvítězili komunisté, kteří byli Lukašenkovi ideologicky bližší.

8. Summary

Belarussian nomenclature agreed to step out of USSR on 25 August 1991 in order to preserve its power and position. The Belarussian Soviet Socialist Republic was a “showcase of socialism“ prior to the disintegration of USSR and because of that the newly independent Belarussian state was slow in introducing economic reforms. The government of Vyacheslaw Kebich did not see any alternative to close relations with Russia after the dissolution of USSR and chose to remain dependent on its bigger neighbour.

Alexander Lukashenka who assumed power in 1994 has gradually given the apparent backwardness of Belarus a meaning: he portrayed Belarus as the spiritual “core“ of the once glorious USSR and began heralding Belarussian Soviet patriotism. This propaganda together with the „invisible“ Russian subsidies (in the form of low gas prices and barter trade) made Belarus look like a success story of socialism and state-run economy. The so-called Belarussian economic miracle was the resultant illusion. Lukashenka was a populist politician who managed to capitalize on the widespread nostalgia for Soviet past among the Belarussian population. In order to consolidate the image of neo-Soviet Belarus, Lukashenka re-introduced Soviet symbols in 1995, amended the constitution and restored authoritarian rule in 1996.

The creation of neo-Soviet Belarus was important as it allowed for Belarus to distinguish itself from “spiritually inferior“ Russia. Unlike Russia, Belarus appeared to be the only truly neo-Soviet state that had proved to be stable and powerful enough to resist economic transformation. By aligning himself with Russian Communists (who were receptive to his neo-Soviet rhetoric), Lukashenka arguably intended to bring about a regime change in Russia, cause Russia to reverse its economic reforms and unite with

Belarus. Subsequently Lukashenka would have had a considerable chance of becoming the president of the Union state.

This was arguably the main motive behind Lukashenka's initiative to create a union of Russia and Belarus. Because Russia was internally weak after the dissolution of USSR, Lukashenka seized the opportunity to manoeuvre the Russian leader Boris Yeltsin into signing a set of integration treaties from 1996-1999. At that time the integration process was mutually beneficial. For instance, it allowed Yeltsin to quell the criticism of the Russian Communists.

Relations changed dramatically with the arrival of Putin. The new Russian president eliminated the Communist threat, ended the war in Chechnya and changed his attitude towards the Commonwealth of Independent States. The integration process thus ceased to be mutually beneficial and Russia embarked on a policy of absorption or rather domination over its 15 times smaller neighbour.

9. Bibliografie

9.1. Monografie

Ancipienka, A., Akudovič, V. (eds.) *Neznámé Bělorusko*. Dokořán, Praha 2005.

Bulhakaw, V. et al. *Belarus-Russia Integration*. Minsk Analytical Group, Minsk 2003.

Bulhakaw, V. Komorowska A. *Belarus: Neither Europe, nor Russia*. Stefan Batory Foundation, Warsaw 2006.

Feduta, A. *Lukašenko: političeskaja biografija*. Referendum, Moskva 2005.

Forbrig, J. Marples, D. R. Demeš, P. *Prospects for Democracy in Belarus*. The German Marshall Fund of the United States, Washington 2006.

Kozik, L. P. et al. *Belaruš i Rossija: organizacionno-pravovyje osnovy integracii 1996-2001*. Polymja, Minsk 2001.

Řezník, M. *Bělorusko*. Nakladatelství Libri, Praha 2003.

Sahanovič, H. Šybieka, Z. *Dějiny Běloruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006.

Švankmajer, M. et al. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004.

Trenin, D. *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2002.

White, S. Korosteleva, E. Löwenhardt, J. (eds.) *Postcommunist Belarus*. Rowman & Littlefield, Lanham 2005.

9.2. Časopisecké studie

Borodin, P. Russia/Belarus Union. *International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations* No. 2, Vol. 52, 2006, pp. 74-78.

Buszynski, L. Russia and the Commonwealth of Independent States in 2002: Going Separate Ways. *Asian Survey* No. 1, Vol. 43, 2003, pp. 15-24.

Deyermond, R. The State of the Union: Military Success, Economic and Political Failure in the Russia-Belarus Union. *Europe-Asia Studies* No. 8, Vol. 56, 2004, pp. 1191-1205.

Eke, S. M. Kuzio, T. Sultanism in Eastern Europe: The Socio-Political Roots of Authoritarian Populism in Belarus. *Europe-Asia Studies* No. 3, Vol. 52, 2000, pp. 523-547.

Games Without Frontiers. *Economist* No. 8010, Vol. 342, 1997, pp. 54-57.

Ioffe, G. Understanding Belarus: Economy and Political Landscape. *Europe-Asia Studies* No. 1, Vol. 56, 2004, pp. 85-118.

Karbalevich, V. The Belarussian Model of Transformation: Alaksandr Lukashenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past. *International Journal of Sociology* No. 4, Vol. 31, 2002, pp. 7-38.

Marples, D. R. Is the Russia-Belarus Union Obsolete? *Problems of Post-Communism* No. 1, Vol. 55, 2008, pp. 25-35.

Matsuzato, K. A Populist Island in an Ocean of Clan Politics: The Lukashenka Regime as an Exception among CIS Countries. *Europe-Asia Studies* No.2, Vol. 56, 2004, pp. 235-261.

Silitski, V. Still Soviet? Why Dictatorship Persists in Belarus. *Harvard International Review*, 2006, pp. 46-53.

Shleifer, A. Treisman, D. A Normal Country: Russia After Communism. *The Journal of Economic Perspectives* No. 1, Vol. 19, 2005, pp. 151-174.

Smith, G. The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series* No. 4, Vol. 24, 1999, pp. 481-494.

9.3. Internetové zdroje

Bagapsh believes Lukashenka will recognize Abkhazia. *Charter 97*. 2009, dostupný z: <<http://www.charter97.org/en/news/2009/4/3/16870/>> (staženo 5.5.2009).

Výsledky parlamentních voleb v Rusku, dostupné z: <http://www.russiavotes.org/duma/duma_elections_93-03.php?PHPSESSID=577dfbfa3e357d2b4e638830191a24ef> (staženo 24.3.2009).

Dokumenty Rady pro zahraniční a obrannou politiku, dostupné z: <http://www.svop.ru/live/doc_and_pub.asp> (staženo 16.4.2009).

10. Seznam příloh

Příloha č. 1: Vývoj běloruské státní symboliky (obrázek)

Příloha č. 2: Návrhy symbolů pro Svazový stát Rusko-Bělorusko (obrázek)

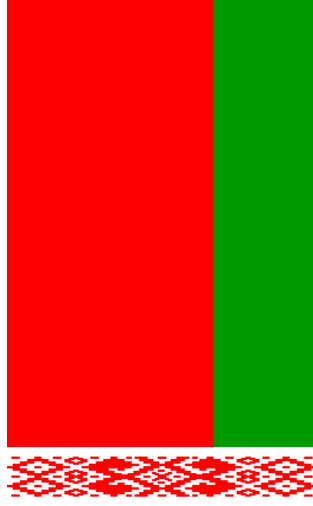
Příloha č. 1: Vývoj běloruské státní symboliky

Zdroj: Flags of the World, dostupné z: <http://www.crwflags.com/fotw/flags/by.html> (staženo 15.3.2009).

Historické symboly zrušené v roce 1995

Symboly zavedené v roce 1995

Symboly z dob SSSR

Příloha č. 2: Návrhy symbolů pro Svazový stát Rusko-Bělorusko

Zdroj: Vexillographia, dostupné z: <<http://www.vexillographia.ru/belarus/union.htm>> (staženo 15.3.2009) a z: <<http://geraldika.ru/symbols/7540>> (staženo 15.3.2009).

Návrhy vlajek A. Akopjana:

Návrh erbu V. Bulgakova:

